mülkiye dergisi
Araştırma Makalesi

Köylülük, Mülkiyet Rejimleri ve Toplumsal Değişim: Yapısal-İlişkisel Bir Yeniden Okuma Girişimi

Mutlu Arslan, Ankara Üniversitesi
ORCID: 0009-0005-9155-2840
E-Posta: mutluarslan1@yahoo.com

Öz
Köylülüğün toplumsal değişimdeki rolünü açıklayan literatür, yapısal konum (mülkiyet, üretim ilişkileri) ile ilişkisel dinamikler (devlet, beyler, pazar ile kurulan bağlar) arasında bölünmüştür. Bu makale, söz konusu dikotominin yanlış bir ayrım olduğunu ve yapı ile ilişkinin tarihsel süreç içinde birbirini dönüştürdüğünü savunmaktadır. Perry Anderson'ın mutlakiyetçilik analizi, genellikle bir devlet formasyonu teorisi olarak okunmaktadır. Ancak dikkatle incelendiğinde, köylülüğün bu analizin bağımsız değişkeni olarak işlev gördüğü ve eserin derin bir köylülük teorisi sunduğu görülmektedir. Anderson'a göre, Batı ve Doğu Avrupa'daki mutlakiyetçiliğin farklı biçimleri, köylülükle kurulan farklı tarihsel ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Bu çalışma, mülkiyet rejimlerinin (patrimonyal, prebendal, merkantil) ilişkisel dinamiklerin kristalize olmuş biçimleri olduğunu göstererek yapısal ve ilişkisel yaklaşımları sentezlemekte ve Fransa örneği üzerinden aynı yapısal konumdaki köylülüğün (küçük toprak sahipliği) farklı tarihsel konjonktürlerde (1789 ve 1848) zıt siyasal davranışlar sergilediğini somut olarak ortaya koymaktadır. Makale, bu dinamik-ilişkisel perspektifi güncel köylüsüzleşme (*de-peasantisation*)/yeniden-köylüleşme *(re-peasantisation)* tartışmasına taşıyarak, bunların birbirine zıt süreçler değil, aynı yapısal-ilişkisel diyalektiğin farklı koşullar altındaki farklı tezahürleri olduğunu ileri sürmektedir. Bu çerçevede köylülük, modernleşme anlatısının varsaydığı gibi tasfiye edilmeyi bekleyen bir kalıntı olarak değil, her tarihsel konjonktürde yeniden biçimlenen, direnen ve yeniden konumlanan dinamik bir toplumsal güç olarak kavranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Köylülük, Toplumsal Değişim, Perry Anderson, Yapısal-İlişkisel Analiz, Köylüsüzleşme/Yeniden-Köylüleşme.

Peasantry, Property Regimes, and Social Change: An Attempt at a Structural-Relational Reinterpretation

Abstract
The literature explaining the role of peasantry in social transformation is divided into structural position (property, production relations) and relational dynamics (ties with state, lords, and market). This article argues that this dichotomy is a false

Makale Gönderim Tarihi: 12.02.2025, Makale Kabul Tarihi: 01.04.2026

distinction and that structure and relations transform each other through historical processes. Perry Anderson's analysis of absolutism is typically read as a theory of state formation; however, a careful rereading reveals that the peasantry functions as the independent variable of his analysis, rendering his work a profound theory of peasantry. According to Anderson, the different forms of absolutism in Western and Eastern Europe stem from different historical relationships established with the peasantry. This study synthesizes structural and relational approaches by demonstrating that property regimes (patrimonial, prebendal, mercantile) are crystallized forms of relational dynamics, and illustrates through the French case that the peasantry in the same structural position (small landholding) exhibited opposite political behaviors in different historical conjunctures (1789 and 1848). The article extends this dynamic-relational perspective to the contemporary de-peasantisation/re-peasantisation debate, arguing that these are not opposing processes but rather different manifestations of the same structural-relational dialectic under different conditions. Within this framework, the peasantry is conceptualized not as a residual category awaiting inevitable dissolution, but as a dynamic social force that is continuously reshaped, resisted, and repositioned across successive historical conjunctures.

Keywords: Peasantry, Social Transformation, Perry Anderson, Structural-Relational Analysis, De-peasantisation/Re-peasantisation.

Giriş

Günümüzün modern dünyası, köylü toplumunun yıkıntıları üzerinde kurulmuştur. Her yıkıntı gibi, köylülük de unutulmak ve geride bırakılmak istenen çağrışımlarla yüklüdür: tembellik, cehalet, görgüsüzlük, geri kalmışlık ve bağnazlık gibi ön yargılarla kuşatılmış olan köylülük, topluma artakalmış gereksiz bir yük olarak algılanmaktadır. Köylülüğün tasfiyesi, pek çoklarına göre toplumsal gelişmenin en temel göstergesidir. Nitekim 21. yüzyılın ilk çeyreğinde dünya nüfusunun yarısından fazlasının artık kentlerde yaşadığı gerçeği, bu tasfiye sürecinin nihai aşamasına ulaştığı biçiminde yorumlanabilmektedir. Ancak tam da bu "tasfiye" söyleminin zaferini ilan ettiği bir dönemde, köylülüğün geri dönüşüne, dönüşümüne ve yeniden üretimine ilişkin tartışmalar sosyal bilimler gündemine güçlü bir biçimde yerleşmiştir. "Köylüsüzleşme" *(de-peasantisation)* ve "yeniden-köylüleşme" (*re-peasantisation)* ekseninde şekillenen bu güncel tartışma, köylülüğün toplumsal değişim içindeki rolünün ne denli karmaşık ve çok katmanlı olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir (Bernstein, 2010; Van der Ploeg, 2008).

Bu makale, köylüsüzleşme/yeniden-köylüleşme tartışmasının, köylülüğün toplumsal değişimdeki rolüne ilişkin daha köklü bir teorik sorunu yansıttığını

ileri sürmektedir. Bu tartışmada öne çıkan, köylülüğün sona mı erdiği yoksa yeniden mi üretildiği noktasındaki temel gerilim, aslında köylülüğü tanımlama ve analiz etme biçimimizdeki daha derin bir soruna işaret etmektedir.

1960'lardan bu yana gelişen köylülük literatürü, köylülüğün toplumsal değişimdeki rolünü açıklarken iki temel yaklaşım etrafında şekillenmiştir. İlk yaklaşım, köylülüğün yapısal konumuna -toprak sahipliği durumu, üretim ilişkileri, pazar entegrasyonu- vurgu yapmaktadır. Bu perspektife göre köylülüğün devrimci ya da tutucu karakteri, öncelikle onların ekonomik yapı içindeki nesnel konumlarından kaynaklanmaktadır. Paige (1975), Wolf (2000) ve Scott (1976) gibi teorisyenler, köylülerin sahip oldukları veya olmadıkları kaynaklar üzerinden yapılan analizlerle hangi tür köylülüğün devrimci potansiyele sahip olduğunu belirlemeye çalışmışlardır. İkinci yaklaşım ise köylülüğün ilişkisel dinamiklerine odaklanmaktadır. Bu perspektif, köylülüğü yalnızca ekonomik konumlarıyla değil, devletle, toprak beyleriyle ve pazarla kurdukları karmaşık ilişkiler ağı içinde anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Migdal (1974), Redfield (1956) ve bir ölçüde Moore (2003), köylülüğün dışarıyla olan bağlarının niteliğinin onların siyasal davranışlarını belirlediğini savunmaktadırlar.

Ne var ki bu iki yaklaşım arasındaki ayrım, literatürde çoğu zaman bir karşıtlık olarak ele alınmış ve araştırmacılar kendilerini taraflardan birini seçmeye zorlanmış gibi hissetmişlerdir. Yapısal konumu vurgulayan çalışmalar ilişkisel dinamikleri ikincil görmüş, ilişkisel yaklaşımı benimseyen araştırmalar ise yapısal koşulların belirleyiciliğini küçümsemiştir. Bu yapay dikotomi, köylülüğün toplumsal değişimdeki rolünü anlamada önemli bir engel teşkil etmiştir. Dikkat çekici olan husus, *köylüsüzleşme/yeniden-köylüleşme* tartışmasının da benzer bir kutuplaşmayı yeniden üretme riski taşımasıdır. Bernstein'ın (2010) yapısal-analitik çerçevesi köylülüğü nesnel sınıf konumları üzerinden çözümlerken, Van der Ploeg'in (2008) ilişkisel-aktör-odaklı yaklaşımı köylülüğü süregelen bir yaşam ve üretim pratiği olarak yeniden tanımlamaktadır. Bu iki konum arasındaki gerilim, 1960'lardan bu yana süregelen yapısal-ilişkisel dikotominin güncel bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

Daha da önemlisi, her iki yaklaşım da -hem klasik literatürde hem de güncel tartışmada- köylülüğü statik bir kategori olarak ele alma eğilimindedir. Yapısal yaklaşım, "toprak sahibi köylüler" veya "topraksız emekçiler" gibi sabit kategoriler üzerinden genellemeler yaparken, ilişkisel yaklaşım da "güçlü

devlet-zayıf köylü" veya "zayıf lord-özerk köylü" gibi ikili ilişkileri tarihsel olarak değişmezmiş gibi ele almaktadır. Aynı biçimde, "köylüsüzleşme" tezi köylülüğün geri dönüşsüz biçimde sona erdiğini varsayarken, "yeniden-köylüleşme" tezi de köylü kimliğinin belirli bir özselliğe sahip olduğunu ima etme tehlikesi taşımaktadır. Oysa aynı coğrafyadaki köylülüğün, farklı tarihsel dönemlerde bambaşka siyasal yönelimler sergilediği bilinmektedir. Fransa'da 1789 Devrimi'nde feodal sisteme karşı devrimci bir tutum sergileyen toprak sahibi köylülük, 1848'de kapitalist tehditlere karşı tutucu bir pozisyon almıştır (Marx, 2002). Bu tarihsel değişkenlik, statik kategorilerin yetersizliğine işaret etmektedir.

Bu makale, köylülük literatüründeki bu ayrımı aşmayı hedeflemektedir. Çalışma, literatürdeki iki ana yaklaşımın aslında birbirine karşıt değil, birlikte ele alınması gereken tamamlayıcı perspektifler olduğunu savunacaktır. Daha spesifik olarak, bu makale Perry Anderson'ın (1974; 1987) mutlakiyetçilik üzerine tarihsel analizini, literatürde genellikle ihmal edilen bir boyutuyla yeniden okuyacaktır. Anderson'ın çalışması, yaygın olarak bir devlet formasyonu teorisi olarak değerlendirilmektedir. Ancak dikkatle incelendiğinde Anderson'ın mutlakiyetçilik analizi, aslında köylülüğün yapısal konumu ile ilişkisel dinamiklerinin tarihsel süreç içinde nasıl etkileştiğini gösteren derin bir köylülük teorisi sunmaktadır. Anderson, Batı ve Doğu Avrupa'daki farklı mülkiyet rejimlerinin köylü-bey-devlet ilişkilerinin tarihsel evriminin ürünü olduğunu göstererek yapı ile ilişkinin birbirinden ayrılamaz olduğunu ortaya koymaktadır. Batı'da serfliğin çözülmesi ve köylülüğün görece özerkleşmesi, merkezi krallıkların belirli bir biçimde güçlenmesini sağlarken, Doğu'da serfliğin güçlenmesi ve köylülüğün bağımlılaşması, farklı bir devlet formasyonunu üretmiştir (Anderson, 1974).

Bu çerçevenin güncel tartışmalar açısından önemi büyüktür. Anderson'ın tarihsel analizi, köylülüğün ne salt yapısal bir konum ne de salt ilişkisel bir dinamik olarak kavranabileceğini, aksine bu iki boyutun tarihsel süreç içindeki karşılıklı dönüşümü olarak anlaşılması gerektiğini göstermektedir. Bu kavrayış, *köylüsüzleşme/yeniden-köylüleşme* tartışmasına da yeni bir perspektif sunmaktadır. Köylülüğün sona erip ermediği veya yeniden üretilip üretilmediği sorusu, köylülüğün yapısal konumu ile ilişkisel dinamiklerinin belirli bir tarihsel konjonktürde nasıl eklemlendiğine bağlıdır. Neoliberal küreselleşme sürecinde, kimi bağlamlarda yapısal koşulların köylülüğü çözdüğü, kimi bağlamlarda ise farklı ilişkisel dinamiklerin (yeni toplumsal hareketler, agro-ekolojik ağlar, gıda egemenliği talepleri vb) köylülüğü yeniden kurduğu görülmektedir. Bu anlamda Anderson'ın

analizi, bizi köylülük araştırmalarında "köylülük bitiyor mu?" sorusu yerine "hangi tarihsel koşullarda, hangi yapısal ve ilişkisel konfigürasyonlar altında köylülük çözülür, dönüşür veya yeniden üretilir?" sorusuna taşımaktadır.

Köylülük Literatüründe Yapısal ve İlişkisel Yaklaşımlar: Eleştirel Bir Değerlendirme

Köylülüğün toplumsal değişimdeki rolüne ilişkin kuramsal tartışmalar, sosyal bilimlerin en kalıcı ve en verimli entelektüel gerilimlerinden birini oluşturmaktadır. Bu tartışmanın merkezinde, temelde iki analitik eğilim yer almaktadır: köylülüğü üretim ilişkileri içindeki nesnel konumuna indirgeyerek açıklayan yapısal yaklaşımlar ile köylülüğü devlet, beyler ve pazarla kurduğu ilişkiler ağı üzerinden kavrayan ilişkisel yaklaşımlar. Ne var ki bu iki perspektif, çoğunlukla birbirinin karşıtı olarak sunulmuş ve aralarında köprü kurmaya yönelik girişimler sınırlı kalmıştır.

Köylülük araştırmalarındaki yapısal-ilişkisel ikiliği, yalnızca analitik bir tercih sorunu değil, köylülüğün tarihsel dinamizmini kavramadaki sistematik bir başarısızlığın tezahürüdür. Her iki yaklaşım da köylülüğü belirli bir tarihsel anın donmuş kategorileri üzerinden tanımlamakta, oysa tarihsel gerçeklik bu kategorilerin sürekli yeniden üretildiğini ve dönüştürüldüğünü göstermektedir. Bu sorunu aşmak için yalnızca iki perspektifin mekanik bir sentezi değil, yapı ile ilişkinin birbirini karşılıklı olarak ürettiğini kavrayan tarihsel-diyalektik bir perspektif gerekmektedir.

Yapısal Konum Yaklaşımı: Mülkiyet ve Üretim İlişkilerinin Belirleyiciliği

Köylülüğün toplumsal değişimdeki rolünü açıklamaya yönelik ilk sistematik girişimler, köylülerin ekonomik yapı içindeki nesnel konumlarından hareket etmiştir. Bu analitik çerçevede köylülerin devrimci ya da tutucu karakterini belirleyen temel değişken, onların toprak sahipliği durumu, üretim ilişkileri ve pazarla kurdukları ekonomik bağlardır. Yapısal konum teorisyenleri, köylülüğü tanımlarken ve sınıflandırırken, öncelikle "hangi tür köylülüğün hangi siyasal eğilimlere sahip olduğu" sorusuna odaklanmışlardır. Bu soru, görünüşte basit olmakla birlikte, literatürde birbirine zıt yanıtlar üretmiş ve yapısal yaklaşımın iç çelişkilerini açığa çıkarmıştır.

Bu yaklaşımın en sistematik temsilcisi olan Jeffery Paige (1975), *Agrarian Revolution* adlı kitabında köylülüğü üretim ilişkileri içindeki konumlarına göre kategorize etmiş ve her kategorinin farklı siyasal eğilimler sergilediğini öne sürmüştür. Paige'e göre topraksız tarım işçileri, ortakçılar ve ücretli rençperler daha yüksek bir devrimci potansiyele sahiptir. Zira kaybedecek mülkiyetleri

bulunmayan bu gruplar için ayaklanmanın fırsat maliyeti düşüktür. Buna karşılık küçük toprak sahipleri, sahip oldukları mülkiyeti koruma güdüsüyle tutucu bir eğilim sergilerler (Paige, 1975; Skocpol, 1994: 216-217). Paige'in bu ekonomik rasyonalite temelli açıklaması, rasyonel seçim teorisinin köylülük çalışmalarına doğrudan bir uygulaması olarak değerlendirilebilir ve Samuel Popkin'in (1979) "siyasal girişimcilik" çerçevesiyle yakın bir akrabalık taşımaktadır. Popkin de köylü siyasal davranışını, kolektif eylem sorunlarının bireysel rasyonel hesaplarla çözüldüğü bir süreç olarak kavramsallaştırmıştır.

Buna karşılık Eric Wolf (2000) ve James Scott (1976), Paige'in argümanını tersine çeviren bir konum geliştirmişlerdir. Bu yazarlara göre toprak sahibi olan köylüler, daha güçlü bir devrimci potansiyele sahiptir. Bu iddianın merkezinde köylülüğün özerklik kapasitesi kavramı yer almaktadır. Scott'a göre yönetici sınıfların hegemonyasına direnebilmek için alt sınıfların kültürel ve sosyal bir otonomi alanına ihtiyacı vardır. Toprak sahibi köylüler, kendi üretim araçlarına sahip olmaları sayesinde bu otonomi alanını kurabilirler. Egemen sınıfların uygulamalarını doğrudan kendi yaşamsal güvenceleri üzerinde bir tehdit olarak algıladıkları için, radikalleşme potansiyelleri güçlüdür (Scott, 1976: 157-192). Wolf da benzer bir mantıkla topraksız ve beye bağımlı köylülerin ayaklanmalara gönülsüz katıldığını belirterek, devrimci enerjinin kaynağını "orta köylülük" olarak tanımlamıştır (Wolf, 1969: 289-294).

Bu iki konum arasındaki gerilim, yalnızca ampirik bir anlaşmazlık değildir. Daha temel bir epistemolojik ayrımı yansıtmaktadır. Paige, köylülüğü dışarıdan, nesnel yapısal kategoriler üzerinden tanımlar ve bireysel rasyonalitenin bu yapısal konumdan türediğini varsayar. Scott ve Wolf ise köylülüğü içeriden, öznelerin deneyimleri, algıları ve kültürel dünyaları üzerinden kavrar. Bu ayrım, köylülük çalışmalarının ötesinde, toplumsal bilimlerdeki yapı-fail diyalektiğinin bir yansımasıdır. Ancak her iki konum da, aşağıda gösterileceği gibi, aynı temel hatayla maluldür: tarihsel dinamizmin statik kategorilere indirgenmesi.

Yapısal Determinizmin Sınırları: Tarihsel Paradoks

Paige, Wolf ve Scott arasındaki bu çelişki, yapısal konum yaklaşımının kritik bir sorununu gözler önüne sermektedir: statik mülkiyet kategorileri, dinamik tarihsel süreçleri açıklama kapasitesinden yoksundur. Her iki taraf da köylülüğü belirli yapısal kategoriler -toprak sahibi ya da topraksız- üzerinden tanımlamakta ve bu kategorilerin doğrudan belirli siyasal

davranışlar ürettiğini varsaymaktadır. Ne var ki tarihsel kanıtlar, bu doğrusal nedenselliği sistematik olarak ihlal etmektedir.

Fransız tarihsel deneyimi, bu paradoksun en çarpıcı göstergesidir. Paige'in çerçevesine göre topraksız emekçilerin devrimci olması beklenirken, 1789 Devrimi'nde büyük bir devrimci dalga yaratan aktörler, ağırlıklı olarak küçük toprak sahibi köylülerdir. Bu dönemdeki devrimci eylemler mülksüzleşmeyle değil, feodal yükümlülüklerin ağırlığıyla ilişkili olmuştur.

Öte yandan Wolf'un çerçevesi de tarihsel sınavdan geçememektedir. Eğer toprak sahipliği özerklik ve dolayısıyla devrimci potansiyel üretiyorsa, aynı Fransız köylülerinin 1848'de niçin tutucu ve hatta karşı-devrimci bir tutum sergilediği sorusu yanıtsız kalmaktadır. Louis Bonaparte'ın başkanlık seçimlerinde kırsal bölgelerden aldığı %75'i aşan oy oranı, Marx'ın *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*'nde (2002) çözümlediği köylü muhafazakârlığının somut bir göstergesidir. Ted Margadant, 1851 darbesine direnen köylülerin bile çoğunlukla yerel cumhuriyetçi elitlerle organik bağları olan, pazar ekonomisine entegre olmuş kırsal kesimlerden geldiğini göstererek, mülkiyet-devrimcilik ilişkisinin basitliğine meydan okumuştur (Margadant, 1979: 162 vd.).

Bu paradoks yalnızca Fransa ile sınırlı değildir. Barrington Moore'un (2003) karşılaştırmalı analizinde Çin, Hindistan ve Japonya örnekleri de benzer anomaliler sergilemektedir. Çin'de komünist devrimin taşıyıcı gücü olan köylülük, ne Paige'in topraksız emekçi modeline ne de Wolf'un özerk orta köylü modeline tam olarak uymaktadır. Çin devriminde belirleyici olan köylülerin yapısal konumlarından çok, Japon işgali ve iç savaş koşullarında yeniden biçimlenen toplumsal ilişkiler ağıydı.

Dolayısıyla burada bir *tarihsel paradoks* ile karşı karşıya kalınmaktadır: Aynı yapısal konum -toprak sahipliği- farklı tarihsel momentlerde zıt siyasal davranışlar üretebilmektedir. 1789'da devrimci olan Fransız köylüsü, 1848'de tutucudur. Eğer yapısal konum belirleyici olsaydı, bu dönüşüm nasıl açıklanabilirdi? Bu soru, doğru sorunun "hangi yapısal konum devrimcidir?" değil, "hangi tarihsel koşullarda hangi yapısal konum devrimci davranış üretir?" olması gerektiğine işaret etmektedir. Yapısal kategorilerin kendisi değil, bu kategorilerin içinde oluştuğu ve anlam kazandığı tarihsel bağlam belirleyicidir.

Teorisyen	Devrimci Köylülük	Temel Mantık	Tarihsel Anomali
Paige (1975)	Topraksız emekçiler, ortakçılar	Kaybedecek mülkiyet az, risk düşüktür.	Fransa 1789: Toprak sahipleri devrimciydi.
Wolf (1969) & Scott (1976)	Toprak sahibi köylüler	Özerklik kapasitesi yüksektir.	Fransa 1848: Toprak sahipleri tutucu/karşı-devrimciydi.
Moore (2003)	İkisi de olabilir (koşullara bağlı)	Otorite zayıfsa ayaklanma olur.	"Zayıflık" tanımı belirsizdir; karşılaştırmalı tutarsızlıklar vardır.
Popkin (1979)	Rasyonel hesap yapan bireyler	Kolektif eylem sorununun çözümü	Ahlaki ekonomi boyutunu dışlar.

Tablo 1. Yapısal Yaklaşımların Karşılaştırması ve Tarihsel Anomaliler

İlişkisel Dinamik Yaklaşımı: Köylülüğün Toplumsal Bağları

Yapısal yaklaşımın yukarıda belirtilen sınırlılıkları, bir dizi araştırmacıyı köylülüğü yalnızca ekonomik konumlarıyla değil, devlet, toprak beyleri ve pazar ile kurdukları çok katmanlı ilişkiler ağı içinde kavramaya yöneltmiştir. Bu perspektif, köylülüğün "ne olduğu"ndan çok "kimlerle ve nasıl ilişki kurduğu" sorusunu merkeze almaktadır. Ne var ki ilişkisel yaklaşımın kendisi de homojen bir kuramsal blok değildir. Kendi içinde farklı vurguları ve dolayısıyla farklı zayıflıkları barındırmaktadır.

Robert Redfield, köylü toplumlarının iki katmanlı bir kültürel yapı içinde var olduğunu öne sürmüştür. Buna göre köylülük, biri köy topluluğunun kendi içinde şekillenen "küçük gelenek", diğeri ise köyün bağlı olduğu daha geniş toplumun "büyük geleneği" olmak üzere iki düzeyli bir kültürel evrenin parçasıdır (Redfield, 1956: 41-43). Bu iki düzey birbirleriyle bağlantılıdır ve iç içe geçmiştir. Köyün dışarıyla bağı temelde idari ve ekonomik boyutluyken, iç dünyası kişisel, akrabalık ve komşuluk ilişkilerine dayanmaktadır. Redfield'ın bu tipolojisi, köylülüğü yalnızca ekonomik bir kategori olarak değil, kültürel bir varoluş biçimi olarak kavrama girişimi açısından öncü bir nitelik taşımaktadır. Ancak ilişkilerin tarihsel dönüşümünü değil, belirli bir andaki konfigürasyonunu betimlemekle sınırlı kalmaktadır.

Köylülerin bağımlılık ilişkilerini çözümlemede daha analitik bir çerçeve sunan isim ise Joel Migdal olmuştur. Migdal'a göre köylülerin siyasal davranışını belirleyen, onların yapısal konumlarından çok, yaşamsal kaynakları kontrol

eden güçlerle -yerel beyler veya merkezi devlet- kurdukları bağımlılık ilişkisinin niteliğidir. Lordların güçlü olduğu ve yaşamsal kaynakları kontrol altında tuttuğu durumlarda köylüler, alternatiflerle buluşmalarını engelleyen bir "kapatma" mekanizmasıyla tabi kılınmaktadır (Migdal, 1974: 15-34). Migdal bu kapatma mekanizmasının işleyişini üç değişkenle açıklar: lordun kaynaklarının sınırlılığı (olanaklar), sunduğu hizmetlerin köylü için yaşamsallık derecesi (öncelik) ve alternatiflerin yokluğu (tekel). Lord kontrolünün zayıfladığı durumlarda ise köylülerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik öz-örgütlenme kapasiteleri güçlenmektedir (Migdal, 1974: 42-43).

Migdal'ın çerçevesi, yapısal yaklaşımın açıklayamadığı bir olguyu -aynı ekonomik konumdaki köylülerin farklı bağlamlarda neden farklı davrandığını- aydınlatma potansiyeline sahiptir. "Güçlü lord"/"zayıf köylü dayanışması" ile "zayıf lord"/"güçlü köylü dayanışması" arasındaki karşıtlık, köylü siyasetini mülkiyet ilişkilerinin ötesinde kavramayı mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte, Migdal'ın analizini çağdaş tartışmalarla ilişkilendirmek önemlidir. Michael Hardt ve Antonio Negri'nin (2004: 138) kırsal yaşamı belirleyen temel olgunun "iletişimsizlik" olduğuna dair tespiti, Migdal'ın kapatma mekanizmasının köylülük üzerindeki etkisini tamamlayıcı bir perspektiften doğrulamaktadır. Köylülerin büyük ölçekli işbirliği mekanizmalarından yoksunluğu, hem iletişim altyapısının hem de siyasal örgütlenme kapasitesinin yapısal kısıtlılığıyla ilişkilidir.

Köylülüğün dışa bağımlılığının bir diğer boyutu, James Scott'ın geliştirdiği "ahlaki ekonomi" kavramıyla ilişkilendirilebilir. Scott, köylülerin pazar ilişkilerine yalnızca ekonomik rasyonalite çerçevesinde değil, aynı zamanda "geçimlik güvence" ilkesiyle yaklaştığını göstermiştir (Scott, 1976). Köylüler, pazarlarda lordların ve tüccarların büyük egemenliğiyle karşı karşıya olduklarından, dışarıdaki pazarlarla doğrudan ilişkilenmek yerine yerel karşılıklılık ağları kurmaktadırlar (Migdal, 1974: 50-51). Her ne kadar yerel düzeyde ticaret yapılsa da, üretimin baskın amacı pazara yönelik değil, geçimliğe yönelik üretimdir. Bu vurgu, köylülüğün feodalizm-sonrası toplumsal dönüşümünü anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Zira pazar ilişkilerinin genişlemesinin köylülük üzerindeki dönüştürücü etkisi, ancak bu geçimlik güvence mantığının çözülme dinamikleri içinde kavranabilir.

İlişkisel Yaklaşımın Gücü ve Sınırları

İlişkisel yaklaşım, yapısal determinizmi aşmada önemli bir adım oluşturmaktadır. Köylülüğü kendi başına değil, diğer toplumsal aktörlerle etkileşim içinde tanımlaması, siyasal davranışların açıklanmasında daha zengin bir perspektif sunmaktadır. Ne var ki bu yaklaşım da, kendi analitik araçlarının tarihselleştirilmesi konusunda yetersiz kalmaktadır.

Temel sorun, ilişkisel kategorilerin kendilerinin tarihsel olarak sabit tutulmasıdır. "Lord-köylü ilişkisi", "devlet-köylü ilişkisi" veya "pazar-köylü ilişkisi" kavramları, sanki homojen ve zamandan bağımsız kategoriler gibi ele alınmaktadır. Oysa bu ilişkilerin içeriği, tarihsel olarak köklü biçimde farklılaşmaktadır. "Lord" kavramı, 11. yüzyılda topraklarında serfler çalıştıran bir feodal beyi, 16. yüzyılda merkantil (ticari) faaliyetlere giren bir aristokratı ve 19. yüzyılda kapitalist tarım yapan bir toprak sahibini aynı etiket altında toplamaktadır. Benzer biçimde "pazar" kavramı, köylerin haftalık yerel pazarından uluslararası kapitalist pazar ağlarına uzanan bir sürekliliği içermekte, "devlet" ise zayıf feodal otoritelerden mutlakiyetçi monarşilere ve modern ulus-devletlere kadar farklılaşan yapıları kapsamaktadır.

Bu sorunu somutlaştırmak gerekirse: Fransa'da 16. yüzyılda köylüler feodal beylerle doğrudan sömürü ilişkisi içindeyken, 18. yüzyılda bu ilişki zayıflamış ve yerini devletle kurulan vergi ilişkisi almıştır (Anderson, 1974). Dolayısıyla "köylü-bey ilişkisi" kavramı, bu iki yüzyılda tamamen farklı toplumsal gerçekliklere karşılık gelmektedir. Robert Brenner'in (1976) gösterdiği gibi, İngiltere ve Fransa'da köylü-lord ilişkisinin farklı tarihsel yörüngeleri, iki ülkenin tamamen farklı toplumsal dönüşüm yollarına girmesinde belirleyici olmuştur. İngiltere'de lordların köylüleri topraktan uzaklaştırma kapasitesi, kapitalist tarım ilişkilerinin erken gelişmesini mümkün kılarken, Fransa'da köylülerin toprak üzerindeki haklarını koruması, mutlakiyetçi devletin aracılığını zorunlu kılmıştır.

İlişkisel yaklaşım, köylülüğü statik yapısal kategorilerden kurtarma başarısını gösterirken, ilişkilerin kendisini yeni statik kategoriler haline getirme riskini taşımaktadır. "Güçlü lord/zayıf köylü" veya "zayıf devlet/özerk köylü" gibi ikili tipolojiler, sanki tarih-üstü formüllermiş gibi işlev görmektedir. Oysa lordun gücü, devletin kapasitesi veya pazarın niteliği, tarihsel süreç içinde sürekli yeniden tanımlanan olgulardır. İlişkisel yaklaşımın temel sorunu şöyle özetlenebilir: İlişkilerin *varlığını* görmekte başarılı olmakla birlikte, bu ilişkilerin tarihsel *içeriğinin değişkenliğini* yeterince kavramamaktadır.

Skocpol'ün Makro-Mikro Sentez Girişimi ve Sınırları

Theda Skocpol, köylülük literatüründeki yapısal ve ilişkisel yaklaşımları sentezleme yönünde en kapsamlı girişimi temsil etmektedir. *Devletler ve Toplumsal Devrimler* (*1994)* eserinde Skocpol, köylülüğün devrimci kapasitesini anlamak için hem makro yapısal koşulları -devlet krizi ve uluslararası baskılar- hem de mikro ilişkisel faktörleri -köylü dayanışması ve örgütlenme kapasitesi- birlikte ele almanın zorunlu olduğunu savunmuştur.

Skocpol'e göre Paige'in hatası, ayaklanmayı "sadece alt sınıfların durumu ve karakteri" üzerinden açıklamaya çalışmasıdır. Ayaklanma, sınıflar arası ilişkilerin ve devlet yapısının da etkisiyle ortaya çıkan çok boyutlu bir olgudur (Skocpol, 1994: 216). Öte yandan Skocpol, Wolf ve Scott'ın köylü özerkliğine ilişkin vurgusunu "romantik bir kültürel yaklaşım" olarak eleştirmekte ve bu perspektifin köylülüğün nesnel koşullarını göz ardı etme riskini taşıdığını ileri sürmektedir (Skocpol, 1994: 222). Skocpol'ün kendi çerçevesi, yapısal makro koşulları ön plana çıkarmakta, köylü dayanışması ve otonomisinin, "tarımsal sınıf yapısının aldığı kesin kurumsal biçimlere bağlı olarak" var olduğunu ya da olmadığını belirtmektedir (Skocpol, 1994: 227).

Skocpol'ün yaklaşımında bir sınıf yapısının incelenmesi, toplumsal ilişkilerin iki temel türünün eş zamanlı kuruluşunu araştırmak anlamına gelmektedir: birincisi, doğrudan üreticilerin birbirleriyle, üretim araçlarıyla ve toprakla olan ilişkileri; ikincisi, üreticilerden artığın çekilip alınmasını sağlayan sömürü ilişkileri. Skocpol'e göre toprak beylerine karşı yaygın ve geri döndürülemez köylü ayaklanmalarını mümkün kılan "son tahlilde devletin baskıcı kapasitesinin yıkılması"dır. Bunun yanı sıra egemen sınıfın önünde bir "dünya-tarihsel gelişme öğesi"nin varlığı da şarttır (Skocpol, 1994: 229). Bu perspektif, Moore'un köylülerin iç örgütlenmesine verdiği önemin görece azaltılması pahasına, devlet merkezli bir açıklama modeli sunmaktadır.

Skocpol'ün sentez girişimi, köylülük literatüründe kuşkusuz önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Ancak bu sentezin iki temel sorunu çözümsüz bıraktığı ileri sürülebilir: *Birincisi, devlet krizi "dışsal" bir faktör olarak ele alınmaktadır.* Skocpol, devletin yapısını ve krizini, köylülükten bağımsız bir makro yapısal değişken olarak konumlandırmaktadır. Bu çerçevede köylüler, devlet çöktüğünde harekete geçen aktörlerdir. Ancak devletin krizinin oluşumunda kendileri bir fail olarak yer almazlar. Bu yaklaşım, köylülükle devlet arasındaki *kurucu ilişkinin tarihselliğini* göz ardı etmektedir. Perry Anderson'ın (1974) göstereceği üzere devletin yapısı, köylülükle kurulan tarihsel ilişkinin bir ürünüdür. Doğu Avrupa'da güçlü toprak beyliklerinin ve

zayıf merkezi devletin ortaya çıkması, köylülüğün serflere dönüştürülmesiyle eş zamanlı bir süreçtir. Batı Avrupa'da ise serfliğin çözülmesi ve köylülüğün görece özerkleşmesi, merkezi monarşilerin güçlenmesinin koşullarını şekillendirmiştir. Dolayısıyla devlet yapısını köylülükten bağımsız bir değişken olarak ele almak, tarihsel süreci analitik olarak parçalamaktır.

İkincisi, yapı ile ilişkinin birbirini nasıl dönüştürdüğü analiz edilmemektedir. Skocpol, yapısal faktörler (sınıf yapısı, devlet krizi) ile ilişkisel faktörleri (köylü dayanışması, otonomisi) yan yana koymakta, ancak bunlar arasındaki diyalektik etkileşimi yeterince sorgulamamaktadır. Köylülerin toprak sahipliği durumu (yapı) ile lordlarla olan ilişkileri (ilişki) birbirini nasıl üretmektedir? Mülkiyet rejimi dönüştüğünde ilişkisel dinamikler nasıl yeniden biçimlenmektedir? Ve ilişkilerdeki değişim, yeni yapıları nasıl kristalize etmektedir? Bu sorular, Skocpol'ün çerçevesinde yanıtsız kalmaktadır. Bu noktada Brenner'in (1976) vurguladığı "toplumsal mülkiyet ilişkileri" kavramı, yapı ile ilişkinin karşılıklı kuruculuğunu düşünmek için önemli bir başlangıç noktası sunmaktadır. Zira Brenner'e göre mülkiyet ilişkileri, yalnızca statik bir dağılım kalıbı değil, toplumsal aktörler arasındaki güç ilişkilerinin tarihsel olarak yeniden üretilme biçimidir.

Dinamik-İlişkisel Bir Perspektife Doğru

Yukarıdaki eleştirel değerlendirme, köylülük literatüründeki her üç yaklaşımın -yapısal, ilişkisel ve Skocpol'ün sentez girişiminin- ortak bir zaafiyeti paylaştığını ortaya koymaktadır. Köylülüğü belirli bir tarihsel momentte donduran kategoriler üzerinden tanımlama eğilimi. Yapısal yaklaşım mülkiyet durumunu, ilişkisel yaklaşım ilişki biçimlerini, Skocpol ise devlet-toplum konfigürasyonunu zamandan bağımsız sabitler olarak ele almaktadır. Oysa tarihsel kanıtlar, bu kategorilerin içini dolduran toplumsal içeriğin sürekli olarak yeniden üretildiğini ve dönüştürüldüğünü göstermektedir.

Bu yetersizlik, somut tarihsel örneklerle doğrulanmaktadır. Fransa'da 1789'da devrimci olan toprak sahibi köylülük 1848'de tutuculaşmış, Rusya'da 19. yüzyılda büyük ölçüde sessiz kalan köylülük 1917'de devrimci bir güce dönüşmüş, İngiltere'de ise 15. yüzyılda isyancı olan köylülük 17. yüzyılda bir toplumsal kategori olarak çözülmeye başlamıştır. Bu dönüşümler, yapısal ve ilişkisel boyutların birlikte ve eş zamanlı olarak evrildiğine işaret etmektedir.

İhtiyaç duyulan şey, köylülüğü tarihsel süreç içinde kavrayan *dinamik-ilişkisel* bir perspektiftir. Bu perspektif, köylülüğün yapısal konumu ile

ilişkisel dinamiklerinin nasıl birlikte evrildiğini, bir dönemin yapısının bir sonraki dönemin ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini ve ilişkilerdeki değişimin yeni yapıları nasıl kristalize ettiğini izleme kapasitesine sahip olmalıdır. Perry Anderson'ın mutlakiyetçilik analizi, tam da böyle bir tarihsel perspektifin olanaklarını sunmaktadır. Anderson'ın çerçevesi, devlet biçiminin -mutlakiyetçi monarşinin- köylülükle aristokrasi arasındaki ilişkinin tarihsel ürünü olduğunu ve bu devlet biçiminin de köylülüğün toplumsal konumunu yeniden biçimlendirdiğini göstermektedir. Bir sonraki bölümde bu çerçeve ayrıntılı olarak ele alınacak ve köylülüğün tarihsel dönüşümünü kavramak için nasıl bir analitik araç seti sunduğu tartışılacaktır.

Anderson'ın Gizli Köylülük Teorisi: Mutlakiyetçilik Analizinin Yeniden Yorumlanması

Bir önceki bölümde gösterildiği üzere, köylülük literatüründeki yapısal ve ilişkisel yaklaşımlar, tarihsel değişimi kavramada sistematik bir yetersizlik sergilemektedir. Yapısal yaklaşımlar köylülüğü mülkiyet kategorileri içinde dondurmakta, ilişkisel yaklaşımlar ise ilişki biçimlerini tarihselleştirmeden tipolojik kalıplara hapsetmektedir. Skocpol'ün sentez girişimi, bu iki perspektifi yan yana getirmekle birlikte, yapı ile ilişkinin birbirini nasıl ürettiği sorusunu yanıtsız bırakmaktadır. Bu bölüm, söz konusu çıkmazın aşılması için Perry Anderson'ın mutlakiyetçilik üzerine tarihsel analizine yönelmektedir.

Anderson'ın *Lineages of the Absolutist State* (1974) ve *Passages from Antiquity to Feudalism* (1987) eserlerinden oluşan ikili çalışması, karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji literatüründe genellikle bir devlet formasyonu teorisi olarak değerlendirilmektedir. Ne var ki bu yaygın okuma, Anderson'ın analizinin temelinde yatan kritik bir boyutu sistematik olarak gözden kaçırmaktadır. Mutlakiyetçiliğin farklı biçimlerini belirleyen asıl *bağımsız değişken*, köylülükle kurulan tarihsel ilişkidir. Anderson'ın çalışması, dikkatli bir yeniden okumayla, yapı ile ilişkinin tarihsel süreç içinde birbirini nasıl ürettiğini ve dönüştürdüğünü gösteren derin bir köylülük teorisi sunmaktadır. Bu teori, bir önceki bölümde tespit edilen statik kategorizasyon sorununa güçlü bir alternatif sağlamaktadır.

Anderson'ın Mutlakiyetçilik Tezi: Devlet Teorisi mi, Köylülük Teorisi mi?

Perry Anderson'ın (1974) *Lineages of the Absolutist State* eseri, karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji alanında merkezi bir konuma sahiptir. Eser, Avrupa'da merkezi devletlerin ortaya çıkışını, farklı mutlakiyetçi rejimlerin yapısal özelliklerini ve Batı ile Doğu Avrupa arasındaki ayrışmayı

inceleyen kapsamlı bir karşılaştırmalı analiz olarak okunmaktadır (Teschke, 2003; Lachmann, 2000; Fulbrook ve Skocpol, 1999). Ne var ki bu okumalar, Anderson'ın çözümlemesinde köylülüğün *bağımsız değişken* olarak taşıdığı önemi yeterince dikkate almamaktadır.

Bu noktada, Anderson'ın eserinin neden ağırlıklı olarak bir devlet teorisi olarak okunduğu üzerinde kısaca durmak gerekmektedir. Bunun başlıca nedeni, metnin retorik yapısının devlet biçimlerinin tasvirine ağırlık vermesidir. Anderson, Batı Avrupa'da İspanya, Fransa, İngiltere ve İsveç gibi ülkelerin mutlakiyetçi deneyimlerini, Doğu Avrupa'da ise Prusya, Avusturya, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yapılarını ayrıntılı biçimde incelemektedir. Bu anlatının yüzeyinde, devlet formasyonunun farklı yörüngeleri yer almaktadır. Ancak Anderson'ın bu farklılaşmayı *açıklama* biçimi dikkatle incelendiğinde, her kritik kavşakta köylülükle kurulan ilişkinin belirleyici rol oynadığı görülmektedir.

Anderson'ın mutlakiyetçiliği tanımlama biçimi, bu argümanın en doğrudan kanıtını sunmaktadır. Anderson'a göre mutlakiyetçilik, "köylü kitlelerini yeniden geleneksel sosyal konumlarına döndürmek üzere tasarlanmış, feodal egemenliğin yeniden açılmış ve yeniden yüklenmiş bir aygıtıdır" (Anderson, 1987: 18). Bu tanım, ilk bakışta yalnızca aristokrasinin sınıfsal çıkarlarına vurgu yapar gibi görünmektedir. Fakat cümlenin yapısı dikkatle çözümlendiğinde, mutlakiyetçi devletin varlık nedeninin köylülüğün konumunun yeniden düzenlenmesi olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle mutlakiyetçilik, bir devlet projesi olduğu kadar ve hatta ondan önce, bir *köylülük düzenleme projesidir*. Devlet biçimi, köylülükle kurulan ilişkinin kristalize olmuş halidir.

Bu yeniden okuma, yalnızca metinsel bir yorum denemesi değildir. Anderson'ın argümanının analitik mantığını izlediğimizde, nedensellik zincirinin sistematik biçimde köylülükten devlete doğru işlediği görülmektedir. Anderson, mutlakiyetçi devletlerin ortaya çıkışını, serfliğin çözülme biçimleriyle -yani köylülüğün dönüşümüyle- ilişkilendirmektedir. Serfliğin farklı biçimlerde çözülmesi veya güçlenmesi, aristokrasinin farklı stratejiler geliştirmesine ve dolayısıyla farklı devlet yapılarının kristalize olmasına yol açmıştır. Anderson'ın çözümlemesinde devlet bağımsız bir fail değil, toplumsal sınıf ilişkilerinin -ve bu ilişkilerin merkezindeki köylülük sorununun- kurumsal biçimidir.

Feodalizmin "Eşitsiz Sentez"i ve Köylülüğün Farklılaşan Konumu

Anderson'ın mutlakiyetçilik analizinin köylülük boyutunu kavramak için, onun feodalizminin kökenlerine ilişkin tezinden başlamak gerekmektedir. Anderson'a göre Avrupa feodalizmi, "çözülmekte olan önceki ilkel ve antik üretim tarzlarının feci çarpışmasından" doğmuştur (Anderson, 1987: 128). Bu sentezin en kritik özelliği, başından itibaren *eşitsiz* olmasıdır. Bu eşitsizlik, Avrupa çapında farklı feodal tipolojilerin -dolayısıyla farklı köylülük biçimlerinin- ortaya çıkmasının temel nedenidir.

Anderson bu farklılaşmayı coğrafi-tarihsel bir eksende kavramsallaştırır. Batı Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nun mirası -kentleşme, para ekonomisi, hukuki gelenek ve idari altyapı- çözülmekte olan Germen kabile toplulukları ile buluşmuştur. Bu buluşma, hem feodal mülkiyet ilişkilerinin hem de serfliğin kendine özgü biçimlerinin oluşmasına yol açmıştır. Doğu Avrupa'da ise bu sentez gerçekleşmemiştir.

Bu "özgül sentezin yokluğu", doğrudan köylülüğün konumunu belirlemiştir. Batı Avrupa'da Roma mirası üzerine inşa edilen feodalizm, köylülere -hukuki olarak serf statüsünde olmalarına rağmen- belirli geleneksel haklar, kullanım güvenceleri ve yerel kurumsal otonomi alanları sağlayan bir çerçeve sunmuştur. Marc Bloch'un (1961) klasik çalışmasının gösterdiği gibi, Batı feodalizmi, senyör ile serf arasında karşılıklı -eşitsiz de olsa- yükümlülükler üzerine kurulmuş bir ilişki ağıydı. Doğu Avrupa'da ise Roma kentsel mirası ve hukuki geleneğinin yokluğu, köylülerin aristokrasi karşısında daha zayıf bir müzakere konumuna sahip olmasına yol açmıştır. Robert Brenner'in vurguladığı gibi, köylülerin topluluk olarak örgütlenme kapasitesi ve lordlara karşı direnme güçleri, mülkiyet ilişkilerinin hangi yönde evrildiğini belirleyen kritik değişkendir (Brenner, 1982: 31).

Bu noktada Brenner'in Anderson'a yönelik dolaylı eleştirisini de kaydetmek gerekmektedir. Brenner, köylülüğün farklılaşan konumunu Anderson'ın yaptığı gibi "sentez" biçimlerine değil, doğrudan sınıf mücadelesinin sonuçlarına bağlamıştır. Brenner'e göre İngiltere'de ve Fransa'da köylülüğün farklı kaderleri, demografik veya ticari faktörlerle değil, köylü topluluklarının lordlara karşı direnme kapasiteleriyle açıklanmalıdır. Fransa'da köylüler toprak üzerindeki haklarını koruyabilmişken, İngiltere'de lordlar köylüleri topraktan uzaklaştırarak kapitalist tarım ilişkilerinin yolunu açmışlardır (Brenner, 1976: 39 vd.). Bu eleştiri, Anderson'ın makro-yapısal çerçevesine önemli bir katkı sunmaktadır. Keza köylülüğü yalnızca yapısal koşulların edilgen nesnesi olarak değil, bu koşulları yeniden biçimlendiren

aktif bir fail olarak da kavramayı zorunlu kılmaktadır. Ne var ki Brenner'in çerçevesi de kendi sınırlarını taşımaktadır: sınıf mücadelesinin sonuçlarını açıklarken, bu mücadelenin içinde gerçekleştiği daha geniş jeopolitik ve kurumsal bağlamı -Anderson'ın vurguladığı "sentez" koşullarını- yeterince dikkate almamaktadır.

Anderson'ın ve Brenner'in analizlerinin kesişim noktası, bu makalenin argümanı açısından hayati önem taşımaktadır: köylülüğün yapısal konumu ile ilişkisel dinamikleri, birbirinden ayrı düşünülemeyecek bir tarihsel bütünlük oluşturmaktadır. Köylülerin toprak üzerindeki hakları (yapı), lordlarla, devletle ve birbirleriyle kurdukları ilişkiler (ilişki) tarafından biçimlendirilmektedir. Bu ilişkiler de mevcut mülkiyet yapısı içinde anlam kazanmaktadır. Bir sonraki alt bölümde, Anderson'ın Batı ve Doğu Avrupa karşılaştırması, tam da bu karşılıklı kuruculuk dinamiğinin somut tarihsel gösterimi olarak ele alınacaktır.

Batı Avrupa: Serfliğin Çözülmesi, Köylü Özerkliği ve Mutlakiyetçi Devlet

Anderson'ın Batı Avrupa analizi, yapı ile ilişkinin tarihsel etkileşiminin en açık biçimde gözlemlenebildiği laboratuvar niteliğindedir. Bu analizin merkezinde, serfliğin çözülme sürecinin köylülük-aristokrasi-devlet üçgenini nasıl yeniden biçimlendirdiği sorusu yer almaktadır.

14. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da serfliğin çözülmesi, birbirine bağlı birkaç dinamiğin ürünüdür. 1347-1351 Kara Veba salgını, nüfusu dramatik biçimde azaltarak emek arzını daraltmış ve köylülerin lordlar karşısındaki pazarlık gücünü artırmıştır. Ancak demografik etken tek başına belirleyici değildir. Aynı demografik şok, Doğu Avrupa'da tam tersi bir sonuç -serfliğin güçlenmesi- üretmiştir. Burada belirleyici olan, köylü topluluklarının örgütsel kapasitesi ve mevcut kurumsal çerçevenin sağladığı müzakere olanaklarıdır. Rodney Hilton'un (1973) İngiltere örneğinde ayrıntılı biçimde gösterdiği üzere, 1381 Köylü İsyanı başarısız olmasına rağmen, serfliğin fiili çözülme sürecini hızlandırmıştır. İsyan, lordların köylüleri eski yükümlülüklerine zorlamanın maliyetini dramatik biçimde artırmıştır.

Serfliğin çözülmesiyle birlikte aristokrasi, artık köylülerden ekonomi-dışı zor yoluyla doğrudan artık çıkaramaz hale gelmiştir. Anderson'a göre bu kriz, aristokrasiyi alternatif bir sömürü mekanizması aramaya yöneltmiştir ve mutlakiyetçi devlet, tam da bu ihtiyacın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Anderson'ın formülasyonuyla: devlet, artığın doğrudan lordlar tarafından değil, merkezileşmiş bir aygıt aracılığıyla -vergilendirme, savaş ve bürokratik düzenleme yoluyla- köylülerden çekilmesinin kurumsal biçimidir (Anderson,

1974: 18-19). Mutlakiyetçi krallıklar, feodal sınıfın sömürüsünü yeniden örgütleyen, ama bu örgütlemeyi yapabilmek için feodal beylerin bireysel gücünü sınırlayan bir üst yapı olarak işlev görmüştür.

Bu süreçte köylülüğün konumu paradoksal bir dönüşüm geçirmiştir. Bir yandan serflikten kurtulmuş, kısmi mülkiyet hakları kazanmış ve yerel ölçekte görece bir otonomi alanı elde etmiştir. Öte yandan, bu görece özgürleşme, devlet vergilendirmesi aracılığıyla yeni bir bağımlılık biçimine evrilmiştir. Köylülerin "özgürleşmesi", paradoksal biçimde, devlet aracılığıyla daha sistematik ve daha etkin bir sömürü mekanizmasının kurulmasının önkoşulunu oluşturmuştur. Fransa bu dinamiğin en belirgin örneğidir: 16. yüzyılda Fransa'nın kuzeyinde serfliğin fiilen ortadan kalkmasıyla birlikte, monarşinin vergi toplama kapasitesi ve dolayısıyla merkezi devletin gücü dramatik biçimde artmıştır (Anderson, 1974: 85-112). Fransız köylüleri toprak üzerindeki haklarını koruyabilmiş, ancak bu hakların korunması ironik biçimde kraliyet otoritesinin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Çünkü köylüler, lordlara karşı kralı bir müttefik olarak görmüşlerdir.

Bu tarihsel dinamik, köylülük literatüründeki yapısal-ilişkisel ikiliğinin somut düzeyde aşılmasına örnek teşkil etmektedir. Serfliğin çözülmesi, köylü-lord ilişkisini dönüştürmüş, dönüşen ilişki yeni bir devlet yapısını mümkün kılmış, bu yeni yapı ise köylülüğün konumunu farklı bir bağımlılık biçimi içinde yeniden tanımlamıştır. Ne salt yapısal belirlenim ne de salt ilişkisel dinamik, bu dönüşüm sürecini tek başına kavrayabilir.

Doğu Avrupa: İkinci Serfleşme, Bağımlılaşma ve Despotik Devlet

Anderson'ın Doğu Avrupa analizi, Batı'daki sürecin adeta ters aynası (*mirror image*) olarak işlev görmekte ve yapı-ilişki diyalektiğinin farklı koşullarda nasıl farklı sonuçlar ürettiğini çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır.

Batı Avrupa'da 14. yüzyılın demografik krizi serfliğin çözülmesini hızlandırırken, Doğu Avrupa'da aynı dönemde -ve özellikle 15.-16. Yüzyıllarda- tam tersi bir süreç yaşanmıştır: "ikinci serfleşme" (*second serfdom*). Bu kavram, ilk olarak Friedrich Engels tarafından kullanılmış, ancak sistematik bir analitik çerçeveye Immanuel Wallerstein (1974) tarafından oturtulmuştur. Wallerstein, ikinci serfleşmeyi dünya-sistemi perspektifinden, Doğu Avrupa'nın Batı'nın tahıl ambarına dönüşmesi sürecinin bir parçası olarak açıklamıştır. Anderson ise Wallerstein'in dünya-sistemi çerçevesini eleştirerek, ikinci serfleşmenin dış ticaret talebine indirgenemeyeceğini ve iç sınıf dinamiklerinin belirleyici olduğunu vurgulamıştır (Anderson, 1974: 195-235).

Anderson'ın çerçevesinde ikinci serfleşmenin temelinde, Doğu Avrupa'da Batı'daki "sentez"in yokluğu yatmaktadır. Roma kentsel mirası, gelişmiş para ekonomisi ve hukuki geleneğin bulunmaması, köylülerin lordlar karşısındaki müzakere gücünü yapısal olarak zayıflatmıştır. Kentlerin sığınak işlevi göremeyişi, hukuki hakların zayıflığı ve köylü topluluklarının örgütsel kapasitesinin düşüklüğü, demografik kriz karşısında lordların köylüleri toprağa bağlama stratejisini -yani serfleştirmeyi- başarıyla uygulamasına olanak tanımıştır. Burada Brenner'in "toplumsal mülkiyet ilişkileri" kavramının açıklayıcı gücü bir kez daha kendini göstermektedir: aynı demografik koşullar (nüfus azalması), farklı toplumsal mülkiyet ilişkileri çerçevesinde zıt sonuçlar üretmiştir: Batı'da serfliğin çözülmesi, Doğu'da ise serfliğin güçlenmesi…

Doğu Avrupa'da köylülüğün serfleştirilmesi, devlet yapısını da farklı bir yönde biçimlendirmiştir. Anderson'ın analizi, Doğu mutlakiyetçiliğinin Batı'dakinden yapısal olarak farklı bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Batı'da mutlakiyetçi devlet, serfliğin çözülmesinin ardından aristokrasinin sömürüsünü yeniden örgütleyen merkezileşmiş bir aygıt olarak ortaya çıkmışken, Doğu'da devlet, köylülüğün serfleştirilmesini doğrudan destekleyen ve uygulayan bir "baskı makinesi" haline gelmiştir. Anderson'ın ifadesiyle, Doğu mutlakiyetçiliğinde devlet feodal sınıfın baskı aygıtı olarak işlev görmüş, toplumsal yaşam şiddetle iç içe gelişmiş ve despotizm kendini yeniden üretmiştir (Anderson, 1987: 195-196). Bu despotizmin birincil hedefi ve nesnesi ise köylülüktür.

Doğu Avrupa deneyimi, Anderson'ın köylülük teorisi olarak okunması gereken çerçevenin temel ilkesini doğrulamaktadır: devlet biçimi, köylülükle kurulan tarihsel ilişkinin kristalize olmuş halidir. Batı'da köylülüğün görece özerkleşmesi, belirli bir devlet formunu -merkezileşmiş ama köylülüğü yeniden serfleştirmeyen, bunun yerine vergilendiren mutlakiyetçilik- üretmişken, Doğu'da köylülüğün bağımlılaştırılması, yapısal olarak farklı bir devlet formunu -köylülüğü doğrudan baskı altında tutan despotik mutlakiyetçilik- kristalize etmiştir. Aynı "mutlakiyetçilik" adı altında iki farklı tarihsel olgu yer almaktadır ve bu farkın belirleyici değişkeni köylülüktür.

Değişken	Batı Avrupa Mutlakiyetçiliği	Doğu Avrupa Mutlakiyetçiliği
Serfliğin kaderi	Çözülme (14.-16. yy.)	Güçlenme: "İkinci serfleşme" (15.-17. yy.)
Köylülüğün konumu	Görece özerkleşme, kısmi mülkiyet hakları	Toprağa bağlanma, ağır sömürü, hareket kısıtlaması
Para ekonomisi	Gelişmiş; feodal beyler ekonomik güç kaybetmekte	Zayıf; lordlar doğrudan kontrolü sürdürmekte
Artık çıkarma biçimi	Devlet vergilendirmesi aracılığıyla dolaylı	Lordlar tarafından ekonomi-dışı zor yoluyla doğrudan
Devlet biçimi	Merkezileşmiş monarşi; aristokrasinin sömürüsünü yeniden örgütleyen aygıt	Despotik devlet; aristokrasinin "baskı makinesi"
Köylülük-devlet ilişkisi	Dolaylı; vergi yükümlüsü olarak tabi kılma	Doğrudan; serfleştirme ve baskı yoluyla tabi kılma

Tablo 2. Anderson'ın Çerçevesinde Batı ve Doğu Avrupa Mutlakiyetçiliklerinin Karşılaştırması

Anderson'dan Bir Köylülük Teorisi Çıkarmak: Yapı, İlişki ve Tarihsel Süreç

Anderson'ın mutlakiyetçilik analizinin sistematik bir yeniden okuması, köylülük araştırmaları için derin kuramsal çıkarımlar taşımaktadır. Bu alt bölümde, söz konusu çıkarımlar üç analitik ilke etrafında formüle edilecektir.

Birinci ilke: Köylülüğün yapısal konumu ile ilişkisel dinamikleri, karşılıklı olarak kurucu bir bütünlük oluşturmaktadır. Anderson'ın analizi, mülkiyet ilişkileri ile sınıflar arası etkileşimlerin ayrı değişkenler olmadığını göstermektedir. Batı Avrupa'nın tarihsel deneyiminde izlenen serfliğin çözülmesi → köylü-lord ilişkisinin dönüşümü → mutlakiyetçi devletin kristalize olması → köylülüğün yeniden konumlanması dizisi, nedenselliğin döngüsel ve karşılıklı kurucu niteliğini somut olarak ortaya koymaktadır. Köylülerin siyasal davranışını belirleyen, ne salt yapısal konumları ne de salt ilişkisel bağlamlarıdır. Bilakis, bu ikisinin belirli bir tarihsel konjonktürde birlikte evrilme biçimidir.

İkinci ilke: Devlet biçimi, köylülükle kurulan tarihsel ilişkinin kristalize olmuş halidir ve bu ilişkiden bağımsız bir değişken olarak ele alınamaz. Bu ilke, doğrudan Skocpol'ün yaklaşımına yönelik bir eleştiri içermektedir. Skocpol, devlet krizini köylülükten bağımsız bir "dışsal" faktör olarak konumlandırmıştır. Oysa Anderson'ın gösterdiği gibi, devletin yapısı -merkezileşme derecesi, baskı kapasitesi, vergilendirme mekanizmaları-

köylülükle kurulan tarihsel ilişkinin ürünüdür. Batı'da ve Doğu'da farklı devlet biçimlerinin ortaya çıkması, bu bölgelerde köylülükle kurulan farklı ilişkilerin sonucudur. Devlet krizini köylülükten ayırmak, nedenle sonucu birbirinden koparmaktır. Devlet ile toplumsal ilişkiler arasındaki ayrım, kapitalizm-öncesi toplumsal yapılar söz konusu olduğunda özellikle yanıltıcıdır. Zira feodal ve mutlakiyetçi devletlerde siyasal otorite ile ekonomik sömürü birbirinden ayrışmamıştır.

Üçüncü ilke: Statik kategoriler yerine, tarihsel sürecin kendisi analiz birimi olmalıdır. Anderson'ın çerçevesi, "toprak sahibi/topraksız", "güçlü lord/zayıf lord", "devlet krizi var/yok" gibi statik ikili kategorilerden farklı olarak, bu kategorilerin tarihsel olarak nasıl oluştuğunu, dönüştüğünü ve yeniden üretildiğini izlemektedir. Örneğin, "toprak sahibi köylü" kategorisi, 14. yüzyıl Fransa'sında serfliğin çözülme sürecinin ürünüdür. Fakat aynı kategori, 18. yüzyılda mutlakiyetçi vergilendirmenin hedefi olarak tamamen farklı bir anlam taşımaktadır. Bir kategorinin tarihsel anlamı, o kategorinin içinde oluştuğu sürecin bir fonksiyonudur. E. P. Thompson'ın (1966) sınıfı statik bir yapı olarak değil, "yaşanan tarihsel ilişki" olarak kavramsallaştırması, bu üçüncü ilkenin en güçlü teorik referansıdır. Thompson'ın İngiliz işçi sınıfı için gösterdiği gibi, sınıf "oluş" sürecinde kavranmalıdır. Aynı ilke, köylülük çalışmaları için de geçerlidir.

Mülkiyet Rejimi ile İlişkisel Dinamiğin Tarihsel Sentezi

Bir önceki bölümde, yapısal yaklaşımın mülkiyet kategorilerini tarihsel bağlamlarından koparılmış statik tipolojiler olarak ele aldığı, bunun yanında, ilişkisel yaklaşımın ise ilişkilerin maddi temellerini yeterince kavramsallaştıramadığı gösterilmişti. Görüldüğü gibi Anderson'ın perspektifi, köylülüğe ilişkin yapısal ve ilişkisel yaklaşımları tarihsel süreç içinde sentezleme imkânı sunmaktadır. Ancak bu imkânın gerçekleşmesi için, mülkiyet rejimlerinin kendilerinin de yeniden teorize edilmesi gerekmektedir. Mülkiyet rejimleri, köylü-bey-devlet-pazar arasındaki ilişkisel dinamiklerin tarihsel süreç içinde kristalize olmuş biçimleridir. Dolayısıyla yapısal bir kategori olarak ele alınsalar da, özleri itibarıyla ilişkiseldirler. Bu perspektif, yapı ile ilişki arasındaki yanlış dikotomiyi aşmanın analitik anahtarını sunmaktadır.

Bu iddiayı somutlaştırmak için, Eric Wolf'un mülkiyet rejimleri sınıflandırması verimli bir başlangıç noktası sunmaktadır. Wolf, köylülüğü etkileyen üç tür mülkiyet biçimi tanımlar: toprağı tasarruf edenlerin denetiminin miras yoluyla edinen beylerin eline verildiği patrimonyal mülkiyet (tımar); devlet

hizmetkârlarının devlet adına köylüden vergi toplama hakkına sahip olduğu, miras edilemeyen prebendal mülkiyet (arpalık/iltizam); ve toprağın özel mülk olarak alınıp satıldığı, kâr amacıyla kullanıldığı merkantil (ticari) mülkiyet (Wolf, 2000: 88-96). Wolf bu sınıflandırmayı coğrafi bir dağılımla ilişkilendirir: patrimonyal sistem Batı Avrupa'nın çoğunda, prebendal sistem Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Çin'de, merkantil (ticari) sistem ise Kuzey-Batı Avrupa'da hâkimdir.

Wolf'un tipolojisinin değeri, farklı mülkiyet biçimlerinin köylülük üzerindeki farklı etkilerini sistematik olarak görmemizi sağlamasındadır. Ne var ki bu sunum, söz konusu rejimleri ayrık ve sabit kategoriler olarak ele almaktadır. Sanki her bir rejim, kendi içinde homojen, dışa kapalı ve tarihsel olarak değişmez bir yapı oluşturmaktadır. Oysa Anderson'ın tarihsel analizi, bu rejimlerin oluşum süreçlerini izlediğimizde, her birinin belirli bir ilişki tarihinin ürünü olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, patrimonyal mülkiyet "doğal olarak" var olan bir yapı değil, köylü-bey mücadelesinin belirli bir tarihsel konjonktürde aldığı biçimdir. Prebendal mülkiyet, devletin yerel güç odaklarını kontrol etme stratejisinin köylülük üzerinden cisimleşmesidir. Merkantil (ticari) mülkiyet ise feodal bağların çözülmesi ve pazar ilişkilerinin güçlenmesi sürecinin kristalize olmuş halidir. Burada Brenner'ın vurgusu belirleyicidir: Mülkiyet biçimlerindeki farklılaşma, demografik veya teknolojik faktörlerden çok, köylülerin kolektif örgütlenme kapasitesi ile sömürücü sınıfların yanıt stratejileri arasındaki güç dengesinden kaynaklanmaktadır (Brenner, 1976: 46-52).

Bu perspektiften bakıldığında, yapı ile ilişki arasındaki dikotomi çözülmeye başlar. Mülkiyet rejimi bir "yapı"dır, çünkü bireysel aktörlerin iradelerinden bağımsız olarak köylülüğün eylem alanını belirler. Ancak aynı zamanda bir "ilişki tarihi"dir. Çünkü kendisi tarihsel mücadelelerin ve pazarlıkların ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Henry Bernstein'ın ifadesiyle, mülkiyet ilişkileri "toplumsal üretim ilişkilerinin özgül tarihsel biçimleri"dir ve bu biçimler, sınıf mücadelesinin dinamikleri tarafından sürekli olarak yeniden üretilir veya dönüştürülür (Bernstein, 2010: 22-24). Dolayısıyla Wolf'un tipolojisi, Anderson'ın tarihsel perspektifiyle okunduğunda, statik bir sınıflandırmadan dinamik bir analiz çerçevesine dönüşmektedir.

i) Yapı ve İlişkinin Etkileşimi: Karşılaştırmalı Tablo

Bu sentezin analitik gücünü somutlaştırmak için, üç mülkiyet rejiminin kodladığı ilişki tarihlerini karşılaştırmalı olarak incelemek aydınlatıcıdır. Her rejim, yalnızca toprak üzerindeki hakların dağılımını değil, aynı

zamanda köylü-bey-devlet-pazar dörtgenindeki güç ilişkilerinin tarihsel konfigurasyonunu temsil etmektedir.

Mülkiyet Rejimi	Köylü-Bey İlişkisi	Köylü-Devlet İlişkisi	Köylülük Konumu
Patrimonyal (Tımar)	Doğrudan bağımlılık; bey toprağı ve köylüyü kontrol eder	Zayıf; devlet beyler aracılığıyla yönetir	Toprağa bağlı serf; sınırlı hareketlilik
Prebendal (Arpalık)	Dolaylı bağımlılık; devlet memurları aracılığıyla sömürü	Güçlü ama keyfi; vergi toplama hakkı geçici	Çifte bağımlılık; hem beye hem devlete tabi
Merkantil (Ticari/ pazara dönük)	Zayıflamış; feodal bağlar çözülmüş	Doğrudan vergi ilişkisi; koruma-sömürü gerilimi	Özerk ama piyasa tehdidi altında; yarı-özerklik

Tablo 3. Mülkiyet Rejimleri, İlişkisel Dinamikler ve Köylülük Konumu

Bu karşılaştırmalı çerçeve, mülkiyet rejimlerinin salt hukuki düzenlemeler olmadığını, aksine ilişkisel dinamiklerin tarihsel tortusu olduğunu göstermektedir. Örneğin merkantil mülkiyet, yalnızca "toprak alınıp satılabilir" demek değildir. Bu rejim, aynı zamanda feodal bağların çözüldüğü bir köylü-bey ilişkisini, meta üretiminin yaygınlaştığı bir köylü-pazar ilişkisini ve devletin bu geçişi yönetirken köylüyü yeniden bağlamadığı bir devlet-köylü ilişkisini kodlamaktadır. Wood'un gösterdiği gibi, bu süreç köylüleri biçimsel olarak özerk kılarken, aynı zamanda piyasa disiplinine tabi tutmakta ve böylece yeni bir bağımlılık biçimi üretmektedir (Wood, 2002: 108-117).

Prebendal mülkiyet ise bunun tam tersi bir ilişki tarihini kodlar. Burada belirleyici olan, merkezi devletin yerel beyleri doğrudan kontrol edemeyecek kadar zayıf olması, beylerin köylüleri bağımlı kılmak için devlet mekanizmasını kullanması ve pazar ilişkilerinin gelişmemiş olması nedeniyle köylülerin kapalı ekonomiye mahkûm edilmesidir. Anderson'ın Doğu Avrupa analizinde ortaya koyduğu gibi, prebendal rejim altında köylülük, Batı'daki "yarı-özerkliğin" aksine, "çifte bağımlılık" durumundadır: hem beylere hem devlete tabi, hem de pazardan dışlanmıştır (Anderson, 1987: 195-235). Bu farklılık, demografik koşullardan ya da coğrafi belirlenimcilikten değil, köylülerin Kara Veba sonrası "kritik konjonktürde" kolektif direniş örgütleyip örgütleyemediklerinden kaynaklanmaktadır (Brenner, 1976: 55-62). Batı'da

köylü direnişi serfliği zayıflatırken, Doğu'da beylerin baskısı "ikinci serfliği" pekiştirmiştir (Aston ve Philpin, 1987).

Bu analiz, mülkiyet rejimlerinin görünürde yapısal olan kategorilerinin, aslında özgül ilişki tarihlerinin ürünü olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak burada kritik bir soru ortaya çıkmaktadır: Mülkiyet rejimleri bir kez kristalize olduktan sonra, ilişkisel dinamiklerden bağımsızlaşır mı? Yoksa sürekli olarak yeniden üretilmeye ve dönüştürülmeye açık mıdır? Anderson'ın Batı Avrupa için çizdiği tarihsel tablo, bu soruya yanıt vermektedir.

ii) Tarihsel Sürecin İzlenmesi: Patrimonyal'den Merkantil'e Dönüşümün Dinamikleri

Anderson'ın analizinin en güçlü boyutlarından biri, mülkiyet rejimlerinin dönüşümünü süreç olarak izlemesidir. Batı Avrupa'da patrimonyal sistemden merkantil (ticari) sisteme geçiş, bir kopma anı değil, 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar uzanan ve her aşamasında köylülüğün konumunun yeniden tanımlandığı uzun bir dönüşüm sürecidir (Anderson, 1987: 19-24). Bu süreci izlemek, mülkiyet rejimlerinin "statik kategoriler" olmadığını, aksine ilişkisel dinamiklerin sürekli olarak yeniden biçimlendirdiği tarihsel oluşumlar olduğunu gösterir.

Sürecin ilk aşamasında, 14.-15. yüzyıllarda Kara Veba'nın yarattığı demografik çöküş, emek kıtlığı üzerinden köylülere beklenmedik bir pazarlık gücü kazandırmıştır. Ancak Brenner'ın (1976) gösterdiği gibi, bu demografik koşul tek başına belirleyici değildir. Aynı demografik baskı Batı'da serfliğin zayıflamasına, Doğu'da ise pekişmesine yol açmıştır. Farkı yaratan, köylülerin kolektif örgütlenme kapasitesi ve beylerin yanıt stratejileridir. Bu durum, yapısal koşulların (demografik değişim) ilişkisel dinamikleri (sınıf mücadelesi) nasıl harekete geçirdiğini ve ilişkisel sonuçların (serfliğin çözülmesi veya pekişmesi) nasıl yeni yapısal konfigürasyonlar ürettiğini göstermektedir.

16. yüzyılda para ekonomisinin genişlemesi, bu dönüşümü hızlandırmıştır. Enflasyonun sabit feodal rantları reel olarak aşındırması, aristokrasinin ekonomik temelini sarsmış ve merkezi krallıkların güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu noktada yapısal ve ilişkisel düzlemler arasındaki karşılıklı belirlenme ilişkisi belirginleşmektedir: Makro-ekonomik dönüşüm (para ekonomisinin genişlemesi) sınıf ilişkilerini yeniden biçimlendirmiştir. Dönüşen sınıf ilişkileri ise yeni bir siyasal yapılanmayı (merkezi devletin güçlenmesi) mümkün kılmıştır. Bu dinamik, mülkiyet rejimlerinin

değişiminin tek yönlü bir nedensellikle değil, yapı ile ilişkinin sürekli birbirini beslemesiyle gerçekleştiğini göstermektedir.

Sürecin son aşamasında, 17.-18. yüzyıllarda mutlakiyetçilik yerleşmiş, köylüler feodal beylerden kısmen kurtulmuş ancak devletin vergi mekanizması altına girmiştir. Bu yeni konfigürasyon, köylülüğü feodal bağımlılıktan çıkarırken onu farklı bir bağımlılık biçimine tabi kılmıştır. Dolayısıyla patrimonyal'den merkantil'e geçiş, köylülüğün basitçe "özgürleşmesi" olarak okunamaz. Aksine, bağımlılık ilişkilerinin niteliksel dönüşümü olarak anlaşılmalıdır. Bu süreç boyunca, önceki yapı yeni ilişkileri şekillendirmiş, yeni ilişkiler ise yeni yapıları kristalize etmiştir. Mülkiyet rejiminin dönüşümü, yalnızca kurumsal bir değişiklik değil, bir ilişki tarihinin yeniden yazılmasıdır.

Fransa Örneği: Aynı Yapı, Farklı Konjonktür, Zıt Siyasal Davranış

Buraya kadar ileri sürülen iddialara tarihsel bir örnek vermek açıklayıcı olacaktır. Mülkiyet rejimlerinin ilişkisel dinamiklerin kristalize olmuş biçimleri olduğu tezi, en çarpıcı sınavını Fransa örneğinde bulmaktadır. Fransa, makalenin temel argümanı açısından ayrıcalıklı bir vaka sunmaktadır. Çünkü aynı yapısal konumdaki köylülüğün (küçük toprak sahipliği), farklı tarihsel konjonktürlerde (1789 ve 1848) zıt siyasal davranışlar sergilediğini somut olarak ortaya koymaktadır. Eğer köylülüğün siyasal davranışı salt yapısal konumundan türetilebilseydi, aynı mülkiyet yapısının her iki dönemde de benzer siyasal sonuçlar üretmesi beklenirdi. Bunun tam tersinin gerçekleşmiş olması, ilişkisel dinamiklerin ve tarihsel konjonktürün açıklayıcı gücünü göstermektedir.

i) Fransa'da Köylülüğün "Yarı-Özerkliği": Konfigürasyonun Oluşumu

Yukarıda çizilen genel çerçeve, Fransa örneğinde somut bir tarihsel içerik kazanmaktadır. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Fransa'da köylülük, yapısal ve ilişkisel düzlemlerin eş zamanlı dönüşümüyle biçimlenen özgün bir konfigürasyona doğru evrilmiştir. Yapısal düzlemde, Elias'ın ayrıntılı olarak gösterdiği gibi, para ekonomisinin yaygınlaşması ve enflasyonun sabit feodal rantları eritme süreci, Fransız aristokrasisini diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha derinden etkilemiştir. Zira Fransız aristokrasisi İngiliz muadilinin aksine ticari faaliyetlere yönelmemiş, gelirini büyük ölçüde feodal rantlara dayandırmaya devam etmiştir (Elias, 2004: 19-21). Bu süreçte Fransız köylülüğünün bir kısmı, "mülklerini sağlamlaştırmayı bilmiştir" (Moore, 2003: 533). Ancak bu mülkiyet, tam bir özerklik anlamına gelmiyordu. C*orvée* (angarya)*, cens* (senyöral toprak vergisi), *mainmorte* (miras hakkı kısıtlaması) gibi feodal yükümlülükler halen geçerliliğini korumaktaydı (Lefebvre, 1973).[1]

İlişkisel düzlemde Fransa'nın özgünlüğü, köylü-bey ilişkisinin doğrudan sömürüden dolaylı rant ilişkisine dönüşürken köylü-devlet bağının eş zamanlı olarak güçlenmesindedir. Merkezi krallığın doğrudan vergi toplaması, köylüleri devletle aracısız bir ilişkiye sokmuştur. Anderson'ın "karşılıklı bağımlılık" olarak nitelendirdiği bu özgül Fransız konfigürasyonunda, krallık köylüleri feodal beylerin baskısından kısmen korumuş, ancak ağır vergi yüküyle ekonomik olarak aşındırmıştır (Mooers, 2000: 66). Sonuçta 18. yüzyıl sonunda Fransız köylülüğü, makalemizin kavramsalıyla ifade edersek, "kuşatılmış küçük mülkiyet" konfigürasyonundaydı: Köylülerin yaklaşık yüzde kırkı küçük toprak sahipliğine sahipti, ancak parseller çok küçüktü, feodal yükümlülükler devam ediyordu, devlet ağır vergiler alıyordu, yerel pazarlar gelişmişti ancak fiyat enflasyonu ve borçlanma köylüleri tehdit ediyordu (Jones, 1988). Köylüler ne tam bağımlıydı (toprağa sahiptiler), ne tam özerkti (feodal yükümlülükler ve vergi yükü altındaydılar). Bu "yarı-özerklik", 1789 devrimci momentinde belirleyici bir rol oynayacaktı.

ii) 1789: Yapısal-İlişkisel Konfigürasyonun Devrimci Momenti

1789 Devrimi sırasında köylülerin sergilediği devrimci tutum, yapısal-ilişkisel konfigurasyonun doğrudan sonucudur. Ancak bu sonucu anlamak için, mülkiyet konumunun tek başına neden yetersiz kaldığını görmek gerekmektedir. Köylülerin küçük mülkiyeti vardı. Bu, Paige'in teorisine göre tutuculuk üretmesi beklenen bir konumdur, zira kaybedecek bir şeyleri vardır (Paige, 1975: 10-16). Ancak bu mülkiyet, feodal yükümlülüklerle kuşatılmıştı. Dolayısıyla köylülerin kazanacak bir şeyleri de bulunmaktaydı. Wolf'un "taktik özgürlüğü" kavramıyla ifade edersek, köylülerin yarı-özerkliği, onlara hem korunacak bir varlık hem de genişletilecek bir eylem alanı sağlamıştır (Wolf, 2000: 290-295).

Ancak bu yapısal konumun devrimci eyleme dönüşmesi, ilişkisel dinamiklerin belirli bir konjonktürel konfigurasyonuyla mümkün olmuştur. Feodal beyler hâlâ sömürüyordu, dolayısıyla hedef açıktı: aristokrasi. Devlet krizi derinleşmişti, dolayısıyla fırsat doğmuştu: merkezi otorite zayıflamıştı. Pazar tehditkâr ama henüz kapitalist değildi, dolayısıyla düşman net olarak tanımlanabiliyordu. Lefebvre'nin (1973) klasik çalışmasının detaylı olarak gösterdiği gibi, *Büyük Korku* döneminde köylüler şatoları yakmış ve feodal belgeleri imha etmiştir. Ağustos 1789 Kararnameleri ile feodal hakların kaldırılması, doğrudan bu köylü eylemlerinin sonucudur. Sonuç, anti-feodal ama mülkiyeti koruyucu bir devrimciliktir.

Ne var ki burada belirleyici olan husus, köylülerin devrime katılım biçiminin yalnızca bir "mahrumiyet tepkisi" olmamasıdır. Köylü eyleminin biçimi ve

yönü, mevcut örgütlenme kapasiteleri, yerel liderlik yapıları ve bölgeler arası iletişim ağları tarafından koşullanmıştır (Traugott, 1985). Ve dahası, köylü isyanlarının coğrafi dağılımı feodal yükümlülüklerin yoğunluğuyla doğrudan ilişkilidir (Markoff, 1996). Bu bulgular, yapısal konumun (küçük mülkiyet) siyasal sonucu tek başına belirleyemeyeceğini, ilişkisel dinamiklerin (feodal sömürü + devlet krizi + örgütlenme kapasitesi) tarihsel konjonktürdeki özgül konfigürasyonunun belirleyici olduğunu doğrulamaktadır.

iii) 1848: Aynı Yapısal Konum, Zıt Siyasal Davranış

Fransa örneğinin analitik gücü, 1789 ile 1848'in karşılaştırılmasında tam olarak açığa çıkmaktadır. 1848'de Fransız köylülüğünün yapısal konumu, 1789'dakiyle temel çizgileriyle aynıdır: küçük toprak sahipliği. Devrimin feodal yükümlülükleri kaldırması köylü mülkiyetini güçlendirmiş, ancak parsellerin küçüklüğü ve pazar bağımlılığı devam etmiştir. Marx'ın (2002) *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*'nde parlak bir biçimde betimleyen "bir çuval patates" metaforu, köylülerin atomize yapısını ve kolektif eylem kapasitesindeki zayıflığı vurgular. Ancak Marx'ın analizi, yapısal konumdan siyasal sonuca doğrudan bir çıkarım yaptığı ölçüde eleştiriye açıktır.

İlişkisel perspektiften bakıldığında, 1848'in belirleyici farkı yapısal değil, konjonktüreldir. 1789'da köylülerin düşmanı açıktı: hak ve ayrıcalıklarını halen sürdüren feodal aristokrasi. 1848'de ise feodal yükümlülükler çoktan kaldırılmıştı. Köylülerin tehdidi artık aristokrasi değil, kentsel işçi sınıfının radikal talepleri ve mülkiyeti tehdit ettiği algılanan sosyalist hareket olmuştur. Kırsal bölgelerdeki Bonapartist oy, köylülerin mülkiyet haklarını koruma isteğinin, toplumsal düzeni garanti ettiği algılanan güçlü bir lidere yönelmesinin ifadesidir (Magraw,1983: 89-114).

Bu karşılaştırma, makalenin temel argümanını en güçlü biçimde doğrulamaktadır: Aynı yapısal konum (küçük toprak sahipliği), farklı ilişkisel konfigurasyonlarda (1789'da feodal sömürü+devlet krizi; 1848'de sınıfsal tehdit algısı+düzen arayışı) zıt siyasal davranışlar üretmiştir. 1789'da devrimci olan köylülük, 1848'de tutuculaşmıştır. Ancak her iki durumda da köylülük pasif değil, kendi çıkarlarını aktif olarak savunan bir aktör olarak hareket etmiştir. Değişen, köylülüğün "doğası" değil, içinde hareket ettiği ilişkisel alandır. Köylü siyasal davranışının biçimi, yerel örgütlenme ağları, pazar entegrasyonunun düzeyi ve bölgeler arası iletişim kapasitesi gibi ilişkisel faktörler tarafından belirlenmektedir (Margadant, 1979: xxiii).

iv) Karşılaştırma: İngiltere'de Köylülüğün Tasfiyesi ve Alternatif Tarihsel Yol

Fransa ile karşılaştırıldığında, İngiltere'nin köylülük deneyimi, yapı-ilişki etkileşiminin alternatif bir tarihsel yolunu açığa çıkarmaktadır. İngiliz aristokrasisi para ekonomisine uyum sağlamış, yün üretimi ve ticareti yoluyla merkantil kapitalizmin organik bir bileşeni haline gelmiştir. Bu durum, Fransa'daki geçici aristokrat-köylü "uzlaşmasının" aksine, aristokrasinin köylülüğü doğrudan tasfiye etme kapasitesini koruduğu bir konfigurasyon üretmiştir (Anderson, 1987: 113-142; Mooers, 2000: 47-48).

Çitleme (*enclosure*) hareketi, bu ilişkisel dönüşümün en somut ifadesidir. Ortak kullanım alanlarının kapatılması köylüleri sistematik olarak topraklarından etmiş, bey-köylü ilişkisi zayıflamak yerine dönüşmüştür: feodal bey yerini kapitalist toprak sahibine, serf yerini ücretli emeğe bırakmıştır. Bu dönüşümle İngiltere'de sömürü ilişkisi sona ermemiş fakat biçim değiştirmiştir. "Ekonomik dışı" (feodal) zordan "ekonomik" (piyasa) zora geçiş gerçekleşmiştir (Wood, 2002: 95-107). Sonuçta köylülük bir sınıf olarak ortadan kalkmış, yerini kapitalist çiftçiler (*yeoman*) ve tarım işçileri almıştır. Dolayısıyla devrimci köylü potansiyeli de yok olmuştur.

Bu karşılaştırma üç kritik sonucu öne çıkarmaktadır. Birincisi, aynı makro süreçler (para ekonomisi, merkantilizm) farklı yerel koşullarda (aristokrasinin adaptasyon kapasitesi, köylülerin örgütlenme gücü) farklı sonuçlar üretebilmektedir. Dolayısıyla makro-yapısal determinizm yetersiz kalmaktadır. İkincisi, Fransa'da köylülük yarı-özerk hale gelirken İngiltere'de tamamen tasfiye edilmiştir. Bu durum, köylülüğün evrensel bir tarihsel öznelik taşımadığını, siyasal rolünün özgül ilişkisel konfigurasyona bağlı olduğunu göstermektedir. Üçüncüsü, İngiltere'deki köylü tasfiyesi yalnızca ulusal bir süreç değildir. Sömürge bağlamları ve küresel meta zincirleri bu dönüşümü koşullandırmıştır. Bu gözlem, Anderson'ın analizinin ulusal karşılaştırmalı çerçevesinin, küresel ilişkisel dinamiklerle tamamlanması gerektiğini ima etmektedir.

Tüm bu analizlerin toplamı, köylülük araştırmalarında dinamik-ilişkisel bir perspektifin ve tarihsel yöntemin zorunluluğunu göstermektedir. Mülkiyet rejimleri, ilişkisel dinamiklerin kristalize olmuş biçimleri olarak anlaşıldığında, yapısal ve ilişkisel yaklaşımlar arasındaki yanlış dikotomi aşılabilmektedir. Fransa örneği, bu sentezin somut meyvesini sunmaktadır: Aynı yapısal konumun farklı konjonktürlerde zıt siyasal sonuçlar üretmesi, yapının ancak ilişkisel bağlamı içinde "aktive" edildiğini kanıtlamaktadır. Bu perspektif, köylülüğü ne salt bir ekonomik kategori ne de salt bir kültürel

kimlik olarak ele almayı reddederek, onu tarihsel süreç içinde şekillenen, dönüşen ve dönüştüren bir toplumsal güç olarak kavramayı mümkün kılmaktadır. Köylülük araştırmalarında her vakanın özgül tarihsel sürecini izlemek, determinizme düşmemek için zorunludur.

Sonuç

Bu makale, Perry Anderson'ın mutlakiyetçilik analizinin genellikle ihmal edilen bir boyutunu -köylülüğün bu analizin bağımsız değişkeni olarak işlev gördüğünü- ortaya koyarak, köylülük araştırmalarında yapısal ve ilişkisel yaklaşımlar arasındaki yanlış dikotominin aşılması için bir analitik çerçeve önermiştir. Ancak bu çerçevenin asıl gücü, tarihsel bir dönemlendirme aracı sunmasında değil, köylülüğün toplumsal değişim içindeki konumunu kavrama biçimimizi köklü olarak dönüştürme potansiyelinde yatmaktadır. Anderson'ın çözümlemesini bir köylülük teorisi olarak okumak, günümüzün en tartışmalı meseleleri için cesur çıkarımlar üretmeye olanak tanımaktadır.

Makalenin temel teorik katkısı, mülkiyet rejimlerinin, ilişkisel dinamiklerin kristalize olmuş biçimleri olduğu tezinde ifadesini bulmaktadır. Bu tez, yapı ile ilişki arasındaki geleneksel karşıtlığı basitçe uzlaştırmamakta, aksine her ikisinin de aynı tarihsel sürecin farklı momentlerini temsil ettiğini ileri sürmektedir. Patrimonyal, prebendal ve merkantil mülkiyet rejimleri, yapısal görünümleri itibarıyla tarih-üstü kategoriler değil, köylü-bey-devlet-pazar dörtgenindeki güç ilişkilerinin belirli bir tarihsel konjonktürdeki konfigürasyonlarıdır. Dolayısıyla "yapıyı mı yoksa ilişkiyi mi analiz etmeliyiz?" sorusu, yanlış kurulmuş bir sorudur. Sorulması gereken, bu ikisinin belirli bir tarihsel süreç içinde nasıl birlikte üretildiğidir.

Bu kavrayışın güncel köylüsüzleşme/yeniden-köylüleşme tartışması için taşıdığı anlam radikal bir nitelik taşımaktadır. Bernstein'ın (2010) köylülüğün sona erdiği tezi ile van der Ploeg'in (2008) "yeniden-köylüleşme" argümanı, aslında 1960'lardan bu yana süregelen yapısal-ilişkisel kutuplaşmanın güncel bir tezahüründen ibarettir. Bernstein, "kır emekçileri sınıfı" kavramıyla köylülüğü yapısal konumları üzerinden çözerken ilişkisel dönüşüm kapasitesini göz ardı etmektedir. Van der Ploeg ise köylülüğün ilişkisel yeniden üretimini vurgularken, bu yeniden üretimin gerçekleştiği yapısal koşulların dönüşümünü yeterince kavramsallaştıramamaktadır. Anderson'ın çerçevesi, bu tartışmayı "köylülük bitiyor mu yoksa sürüyor mu?" ikiliğinden kurtararak "hangi yapısal-ilişkisel konfigürasyonlar altında köylülük çözülür, dönüşür veya yeniden üretilir?" sorusuna taşımaktadır.

Bu çerçevede üç cesur iddia formüle edilebilir. Birincisi, köylülük, modern dünyanın kendi kendisini anlatma biçiminin sistematik olarak dışladığı bir toplumsal gerçeklik olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak bu sürdürüm, nostaljik bir kalıntı değil, aktif bir yeniden konumlanmadır. Anderson'ın Batı Avrupa'da izlediği süreç, köylülüğün serflikten "özgür" mülk sahipliğine geçişinin aslında bir bağımlılık biçiminden diğerine transit olduğunu göstermiştir. Bu tarihsel örüntü, 21. yüzyılda tersine çevrilmiş bir biçimde yeniden işlemektedir: neoliberal küreselleşmenin topraksızlaştırdığı köylüler, yeni koşullar altında agro-ekolojik üretim pratikleri, gıda egemenliği ağları ve kırsal toplumsal hareketler aracılığıyla yeniden-köylüleşmektedir. Ancak bu yeniden-köylüleşme, geleneksel köylülüğe bir geri dönüş değil, köylü-pazar-devlet ilişkisinin küresel kapitalizmin koşulları altında yeniden konfigüre edilmesidir. Tıpkı mutlakiyetçilik döneminde "özgürleşen" köylünün devlet vergilendirmesi aracılığıyla yeni bir tâbi kılma biçimiyle karşılaşması gibi, günümüzün "yeniden-köylüleşen" üreticileri de küresel gıda zincirleri, fikri mülkiyet rejimleri ve karbon piyasaları aracılığıyla farklı bir bağımlılık matrisi içinde konumlanmaktadır. Dolayısıyla "yeniden-köylüleşme", bir "köylü direnişi" romantizminden ziyade, bağımlılık ilişkilerinin tarihsel dönüşümünün güncel bir momenti olarak kavranmalıdır.

İkincisi, Anderson'ın analizi, köylülüğün "edilgen bir tarih nesnesi" olarak kavranmasına karşı en güçlü argümanı sunmaktadır. Ancak bu argüman, köylülüğü romantik bir "direniş öznesi" olarak da yüceltmemektedir. Anderson'ın çerçevesinde köylülük, devlet formasyonunun bağımsız değişkenidir: mutlakiyetçi devletin biçimi, köylülükle kurulan ilişkinin kristalize olmuş halidir. Ancak köylülük bu devlet biçimini bilinçli bir proje olarak üretmemiştir. Aksine köylü eylemlerinin -direniş, kaçış, uzlaşma, isyan- art arda gelişi ve birikimi, aktörlerin öngörmediği yapısal sonuçlar üretmiştir. Fransa örneğinde 1789'un devrimci köylüsü feodalizmi bilinçli olarak yıkmış, ancak bu yıkımın kapitalist mülkiyet ilişkilerinin önünü açacağını öngörmemiştir. 1848'de aynı köylülük, tam da bu öngörülemeyen sonucun -kapitalist tehditlerin- muhatabı olarak tutuculaşmıştır. Köylülük bu anlamda "tarihi yapan ama kendi tarihini seçemeyen" bir toplumsal güçtür. Bu kavrayış, günümüzdeki kırsal toplumsal hareketlerin değerlendirilmesinde de kritik bir öneme sahiptir: *La Via Campesina* gibi hareketlerin gıda egemenliği talepleri, küresel tarım-gıda rejiminin yeniden biçimlendirilmesine yönelik bilinçli bir müdahale olmakla birlikte, bu müdahalenin yeni tabi kılma biçimleri üretip üretmeyeceği ancak tarihsel süreç içinde ortaya çıkacaktır.

Üçüncüsü ve belki de en provokatif olanı, Anderson'ın köylülük teorisi olarak yeniden okunan çerçevesi, köylüsüzleşme ve yeniden-köylüleşmenin

aslında aynı tarihsel sürecin iki yüzü olduğunu ortaya koymaktadır. Anderson'ın Batı ve Doğu Avrupa karşılaştırması, aynı makro sürecin farklı yapısal-ilişkisel konfigürasyonlarda zıt sonuçlar ürettiğini göstermektedir: bir yanda serfliğin çözülmesi ve köylülüğün görece özerkleşmesi, öte yanda ikinci serfleşme ve köylülüğün daha derin bağımlılaşması. Bu örüntü, neoliberal küreselleşme çağında da kendini yeniden üretmektedir. Küresel Güney'de aynı neoliberal politikalar -yapısal uyum programları, toprak piyasalaştırması, tarımsal serbestleşme- farklı ülkelerde farklı sonuçlar üretmektedir: kimi bağlamlarda hızlı köylüsüzleşme (mülksüzleştirme yoluyla birikim), kimi bağlamlarda ise direniş ve yeniden-köylüleşme. Bu farkı belirleyen, Anderson'ın ve Brenner'ın vurguladığı değişkendir: köylü topluluklarının kolektif örgütlenme kapasitesi, mevcut mülkiyet rejimlerinin sunduğu müzakere olanakları ve devlet-köylü ilişkisinin tarihsel konfigürasyonudur. Köylüsüzleşme ve yeniden-köylüleşme birbirine zıt süreçler değil, aynı yapısal-ilişkisel diyalektiğin farklı koşullar altındaki farklı tezahürleridir.

Bu üç iddianın araştırma programı düzeyindeki karşılığı açıktır. Köylülük araştırmaları, "köylülük nedir?" sorusundan "köylülük nasıl ve hangi koşullarda yeniden üretilir, dönüşür veya çözülür?" sorusuna geçmek zorundadır. Bu geçiş, iki metodolojik yönelimi zorunlu kılmaktadır. Birincisi, karşılaştırmalı tarihsel yöntemin yeniden merkezileştirilmesi gerekmektedir. Anderson'ın Batı-Doğu karşılaştırmasının analitik gücü, farklı yapısal-ilişkisel konfigürasyonların farklı sonuçlar ürettiğini göstermesindedir. Aynı mantık, günümüzün kırsal dönüşüm süreçlerini karşılaştırmalı olarak incelemeye de uygulanabilir. Latin Amerika, Güneydoğu Asya ve Sahra-altı Afrika'daki kırsal dönüşüm yörüngelerinin farklılaşması, demografik veya teknolojik faktörlere indirgenmeksizin, köylü örgütlenmesinin gücü, mülkiyet rejimlerinin tarihsel mirası ve devlet-köylü ilişkisinin özgül biçimi üzerinden analiz edilmelidir. İkincisi, köylülüğün konumundaki değişimin izlenmesi, mikro düzeyde etnografik yöntemi makro düzeyde tarihsel sosyolojik analizle birleştiren çok-ölçekli bir araştırma tasarımını gerektirmektedir. Fransa örneğinin gösterdiği gibi, aynı yapısal konumun (küçük toprak sahipliği) farklı konjonktürlerde zıt siyasal davranışlar üretmesi, ancak yerel düzeydeki ilişkisel dinamiklerin makro yapısal dönüşümlerle nasıl eklemlendiğinin eş zamanlı olarak incelenmesiyle kavranabilir.

Köylülük, modernleşme anlatısının vaaz ettiği gibi tarihin çöplüğüne atılmış bir kalıntı değildir. Köylülük, her tarihsel konjonktürde yeniden biçimlenen, direnen, çözülen ve yeniden kurulan dinamik bir toplumsal güçtür.

Anderson'ın mutlakiyetçilik analizinin bir köylülük teorisi olarak okunması, bu dinamizmi kavramak için güçlü bir analitik araç seti sunmaktadır. Yapı ve ilişkinin karşılıklı kuruculuğu ilkesi, köylülüğü ne salt bir ekonomik kategoriye ne de salt bir kültürel kimliğe indirgemeksizin, onu tarihsel oluş sürecinde kavramayı mümkün kılmaktadır. Bu perspektif, köylülüğün geleceğine ilişkin soruyu da dönüştürmektedir: "Köylülük sona erecek mi?" sorusu, tarihsel olarak anlamsızdır. Çünkü köylülük zaten sürekli sona ermekte ve sürekli yeniden başlamaktadır. Asıl soru, bu sona eriş ve yeniden başlayışın hangi koşullarda, kimin lehine ve kimin aleyhine gerçekleştiğidir.

Sonnotlar

1- *Corvée* (angarya), köylünün senyörün toprağında veya kamu altyapısı işlerinde karşılıksız çalışma yükümlülüğüdür. *Cens*, köylünün toprağı kullanma hakkı karşılığında senyöre ödediği sabit toprak vergisi olup, modern kira ilişkisinden farklı olarak toprağın nihai mülkiyetinin senyörde kaldığı feodal bölünmüş mülkiyet yapısını yansıtmaktadır. *Mainmorte* (Latince *manus mortua*, "ölü el"), köylünün toprağı senyörün izni olmaksızın satma, devretme veya miras bırakma yasağını ve köylünün ölümü halinde mülkün senyöre geri dönmesini ifade etmektedir.

Kaynakça

Akram-Lodhi, A. H. ve C. Kay (2010a) "Surveying the Agrarian Question (Part 1): Unearthing Foundations, Exploring Diversity", *Journal of Peasant Studies*, 37(1), 177–202.

Akram-Lodhi, A. H. ve C. Kay (2010b) "Surveying the Agrarian Question (Part 2): Current Debates and Beyond", *Journal of Peasant Studies*, 37(2), 255–284.

Anderson, P. (1974) *Lineages of the Absolutist State*, London: New Left Books.

Anderson, P. (1987) *Passages from Antiquity to Feudalism*, London: Verso.

Aston, T. H. ve C. H. E. Philpin (Der.) (1987) *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.

Bernstein, H. (2010) *Class Dynamics of Agrarian Change*, Halifax & Winnipeg: Fernwood Publishing.

Bloch, M. (1961) *Feudal Society*, Chicago: University of Chicago Press.

Borras, S. M. Jr. (2009) "Agrarian Change and Peasant Studies: Changes, Continuities and Challenges – An Introduction", *Journal of Peasant Studies*, 36(1), 5–31.

Brenner, R. (1976) "Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe", *Past & Present*, 70, 30–75.

Brenner, R. (1982) "The Agrarian Roots of European Capitalism", *Past & Present*, 97, 16–113.

Elias, N. (2004) *Uygarlık Süreci, Cilt 2*, Çev. E. Özbek, İstanbul: İletişim Yayınları.

Fulbrook, M. ve T. Skocpol (1999) "Mukadder Yollar: Perry Anderson'ın Tarihsel Sosyolojisi", T. Skocpol (Der.), *Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler* içinde, Çev. A. Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 131–169.

Hardt, M. ve A. Negri (2004) *Çokluk*, Çev. B. Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hilton, R. H. (1973) *Bond Men Made Free: Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381*, London: Temple Smith.

Jones, P. (1988) *The Peasantry in the French Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press.

Lachmann, R. (2000) *Capitalists in Spite of Themselves: Elite Conflict and Economic Transitions in Early Modern Europe*, New York: Oxford University Press.

Lefebvre, G. (1973) *The Great Fear of 1789: Rural Panic in Revolutionary France*, Princeton: Princeton University Press.

Magraw, R. (1983) *France 1815–1914: The Bourgeois Century*, London: Fontana.

Margadant, T. W. (1979) *French Peasants in Revolt: The Insurrection of 1851*, Princeton: Princeton University Press.

Markoff, J. (1996) *The Abolition of Feudalism*, University Park: Penn State University Press.

Marx, K. (2002) *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, Çev. S. Belli, Ankara: Sol Yayınları. (Orijinal eser 1852).

Migdal, J. S. (1974) *Peasants, Politics, and Revolution*, Princeton: Princeton University Press.

Mooers, C. (2000) *Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu*, Çev. B. S. Şener, Ankara: Dost Kitabevi.

Moore, B. Jr. (2003) *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Lord ve Köylünün Rolü*, Çev. Ş. Tekeli ve A. Şenel, Ankara: İmge Kitabevi.

Paige, J. M. (1975) *Agrarian Revolution*, New York: Free Press.

Popkin, S. L. (1979) *The Rational Peasant*, Berkeley: University of California Press.

Redfield, R. (1956) *Peasant Society and Culture*, Chicago: University of Chicago Press.

Scott, J. C. (1976) *The Moral Economy of the Peasant*, New Haven: Yale University Press.

Skocpol, T. (1994) *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, Çev. S. Erdem, Ankara: İmge Kitabevi.

Teschke, B. (2003) *The Myth of 1648*, London: Verso.

Thompson, E. P. (1966) *The Making of the English Working Class*, London: Vintage.

Traugott, M. (Der.) (1985) *Armies of the Poor: Determinants of Working-Class Participation in the Parisian Insurrection of June 1848*, Princeton: Princeton University Press.

Van der Ploeg, J. D. (2008) *The New Peasantries*, London: Earthscan.

Wallerstein, I. (1974) *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, New York: Academic Press.

Wolf, E. R. (1969) *Peasant Wars of the Twentieth Century*, New York: Harper & Row.

Wolf, E. R. (2000) *Köylüler*, Çev. A. Sönmez, Ankara: İmge Yayınevi.

Wood, E. M. (2002) *The Origin of Capitalism: A Longer View*, London: Verso.